

УДК 316.34:316.344.42(497.11

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:
05.10.2010.

NATIONAL INTEREST

Прихваћено:
15.12.2010.

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

Оригинални научни рад

стр. 171-222

Милош Кнежевић*

ДЕЕЛИТИЗОВАЊЕ И ДЕКАДЕНЦИЈА

*Елите, квазиелите и контраелите
недовршене транзиције***

Резиме

Изузетна историјска динамика довела је до низа промена у структури овдашњег друштва које немају премаца у вишедеценијском раздобљу. Економске, политичке, идеолошке и културне промене у краткој јединици времена испољиле су се кроз серију потреса који су изменили обележја друштвеног бића. Карактеристике претходне друштвено-економске формације су скоро у потпуности нестале, српско друштво у транзицији још увек није пронашло просперитетну равнотежу. Оно се, заправо, налази у продуженој кризи која се исказује у свим релевантним областима друштвеног живота. Једна од важних димензија континуиране кризе је непостојање социјално одговорног и историјски потврђеног вођства. Актуелно друштво у Србији, наиме, испољава стање после претрпљене социоекономске и политичке катастрофе. То, уједно, значи да је расправа о реалним и потенцијалним елитама у Србији условљена упадљивом чињеницом текућег националног и државног опадања. Стварање елита, тј. елиитизовање у различитим друштвеним сегментима тече

* Институт за политичке студије, Београд

** Рад је настао у оквиру пројекта „Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских студије у Србији“ 149507 кога финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

неравномерно у декадентном амбијенту и клијентистичкој атмосфери, у конфузији са сродним псеудо и квази елитистичким претакањима. Одатле је нужно диференцирање усиљених идеолошких и политичких конструкција „елита“ власти од могућности њиховог аутентичног генерисања.

Кључне речи: елите, квазиелите, контраелите, субелите, елитизовање, деелитизовање, транзиција, декаденција, клијентизам

Увод

Зар је неприличну садашњост уопште могуће разумети без темељног знања неприлика у прошлости? Без обзира на довитљиве позиције „мултиперспективизма“, збрзане „едукације“ и фантазмагоричне идеопроејекције, те „сударе“ после „суочавања са прошлошћу“,¹ а онда и „нова читања“, „деконструкције“ и „реконструкције“, значај историје је остао непревазиђен.²

Одатле се и савремене елите и њихови сурогати у Србији не могу разумети изван историјске перспективе и ретроспективе српског друштва. Ово друго збива се најупечатљивије у осврту на јединствену смену друштвено-економских формација која се десила у кратком времену, нагло у животу једне генерације људи. Без сувишног данка *историцизму* и *пасатизму*, одиста је потребан шири увид у скорију прошлост Србије, која се под теретом *презентизма* и *наслага неофилије* ионако чини далеком и дубоком.³

1 Као један од примера начина „суочавања са прошлошћу“ може да послужи зборник под насловом *Суочавање са прошлошћу – пут будућности: историја Југославије 1918-1991*, Опатија – Београд, Institute for Historical Justice and Reconciliation – Hague, Центар за историју, демократију и помирење – Нови Сад, Факултет за европско правно-политичке студије – Сремска Каменица, Сремска Каменица, 2010.

2 Историографски дискурс, историографија, као и историјске реминисценције у Србији пате од дубоке подељености. Национална прошлост се сагледава разроко, у измаклости опште прихватљиве перспективе. Следећи (бес)мисао супротних тумачења, чини се као да није реч о истој прошлости једног народа, већ више изукрштаних и одударajuћих историја. Управо такво „ново читање“ скоријих збивања практикује правник Војин Димитријевић у тексту „Српска половина истине“, *Пешичаник. Нет, Годишњи алманах*, избор текстова са сајта, стр. 204-210, одабрале Светлана Лукић, Светлана Вуковић, Београд, 2009

3 О томе: Кнежевић Милош, „Време и простор глобализације. Силицијумско

Причињава се, наиме, да су се друштвени односи у се-квенци од само неколико деценија у тој мери променили да више, и поред највећих сазнајних напора, не могу да буду препознати. Стварност је, тобоже, толико „нова“, да иште потпуно нове методе и категорије мишљења, драматично нову епистемологију, саобразну апсолутном *novum*, али и нове људе способне са ухвате у коштац са изазовима времена. Концепт класичног интелектуалца у транзицији је доведен у питање, не само са аспекта постмодерне политике, него и са становишта уплива модерних информатичких технологија и медија.⁴ Иновативни перцептивни тренд праћен је детињастим новољубљем и манифестном одвратношћу према било каквим обичајима, старини, традицији и историји.⁵ Детрадирано „растеређујући“ и разисторијски став против уврежених обичаја, старине и древности заступају управо „нове елите“ српске (не)моћи. Њихово утемељење је у вечитом „сАд“ (двосмислица: игра речи „сад и САД“) актуелне политике моћи и непоузданим обвезницама на будућност које та моћ инфлаторно издаје.

Али, да ли су се већ полегле и још увек усправне ствари у Србији баш толико промениле, да је заувек ишчезао сваки континуитет, да је детрадирање и деисторизовање постало еталон ентузијастичног развоја? Или се битне ствари, заправо, и нису баш толико промениле, чак и поред опсежних идеолошких маскирања и политичких мимикрија које се приказују као тобоже фундаменталана промена?

Када је о елитама у европском и балканском постсоцијализму реч, потребан је кратак осврт на њихов положај у претходном, не баш толико давном покрету и поретку ствари. У неопходном осврту, међутим, није битан само прецизан

---

arche човечанства“, поглавље „Презентизам – цилитање Великог Сада“, стр. 225-227, и „Неофилија – апсолутизам новог“, стр. 228-229, чланак у зборнику *Време глобализације*, ДКСГ, 2003.

4 Голубовић Загорка, *Поуке и дилеме минулог века. Филозофско-антрополошка размишљања о главним идејама нашег времена*, глава „Интелектуалци у епохи померених вредности“, стр. 151-167, „Филип Вишњић“, Београд, 2006. Такође: Кнежевић Милош, „Интелектуалци у раздобљу транзиције“, *Кикиндски дијалози (2002)*, свеска 2, Скупштина општине Кикинда и Народна библиотека „Јован Поповић“, Кикинда 2003, стр. 253-307.

5 Видети: Ломпар Мило, „Титоизам и секуларно свештенство“, 2009. <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/titoizam-i-sekularno-svestenstvo/>.

календар промена, ослоњен на тачну хронику и хронологију згуснуте историје, него и хронополитичка периодизација раздобља, етапа и фаза збивања. Но, ко може да докаже да већ и само разабарање догађаја у времену није условљено одређеним идеолошким претпоставкама о томе које време је било добро а које лоше, које „гвоздено“ а које „златно“, напак она која прошлост коначно не ваља, а која је, тобоже, заувек добра. Слично је и са постоктобарском садашњошћу Србије коју једни актери и тумачи бране и хвале, док је други оспоравају у подједнакој тежњи присвајања будућности.⁶

Прошлост је полуотворена вратница будућности. Необјашњена прошлост је моћан извор кривотворења. У временском континууму скорије прошлости догодиле су се, наиме такве промене, које још увек нису довољно убедљиво историографски размотрене, а некмоли протумачене. Штавише, текуће друштвене и политичке супротности, као и идеолошке супротстављености у српском друштву, оставиле су затамњеним читава раздобља и њихове кључне актере, покрете и појединце, а стога, што су наилазећа збивања отклањала пажњу са претходних па се зона историјских најасноћа и двосмислица непрестално ширила. Тако се вишедеценијска пометња у изломљеним рефлексима друштвене свести постепено претварала у *смутно време*, или пабирчени збир смутних времена.

Какав је, уосталом, положај друштвених елита у смутним временима? Имају ли елите таквих раздобља јасне или помућене назоре? Да ли је елитан онај индивидуум који, без обзира на последице, исказује више самосвести и знања, или су елитни они *аривисти* који се, изругујући се било каквој свести о целини збивања, безобзирно пенетрају врлетима друштвене хијерархије? Да ли нас може утешити искуство које упућује на горку чињеницу да је у односима моћи у Србији, знање мало када имало неку значајнију улогу.

6 О томе: „Пети октобар – десет година касније. Судбина реформи и реформатора“, недељник *НИН*, бр. 3118, 30. септембар 2010, стр. 10-21. Затим: „Десет година од промена. Српска ружа ветрова“, недељник *Арена*, бр. 38, 5. октобар 2010, тема „Све ће то народ да плати“, стр. 16-19, посебно, Ђуричић Драгољуб, „Ускоро ћемо се стидети 5. октобра“, стр. 18. Такође: „Српска октобарска револуција“, недељник *Печат*, бр. 135, 8. октобар 2001, посебно, Анђелковић Драгомир, „Капитулирали смо када време за то није“, стр. 20-21..

1. Елите самоуправних времена

На почетку, заправо нешто пре трновитог пута ка пропасти било је самоуправљање. Ко се у Србији још сећа самоуправног социјализма и његових стегоноша? Многи, или нико? Само старији, али и они млађи, само када им се укаже на ту сада већ помало бајколику епоху? А она би требало да се призове у сећање, јер се испољавала кроз посебно биће у односу на које се време које је уследило квалификује универзалним предлошком „после“ или *post*. Ако ништа друго, самоуправљање је на јужнословенским просторима, на којима ионако нису одвише уочљиве уравнотежене и дуготрајне политичке појаве, у свом реалном и идеалном облику бар подуже трајало.

Но, заборавља се да је и реално самоуправљање било некакав последични пост-поредак, рецимо, послератни, посткапиталистички и постграђански. Упостављено системском еволуцијом, после жестоке противсистемске револуције, оно је напослетку, пред злослутну пропаст, исказивало есхатолошке, али утопичне претензије најзад пронађеног облика друштвеног самоорганизовања. У времену позног титоизма самоуправљање је било преплављујући облик друштвености који, такође, „није имао алтернативу“. И самоуправљање је, наиме, слично данашњем евро-доктринарном заносу и зановетању, одисало „посвећеношћу“, „испуњавањем услова“, „заживљавањем“ и „приближавањем“.⁷

Самоуправни социјализам, тј. модификовани и омекшани комунизам је, дакле, не тако давна прошлост овдашњег дела европског света. Старија популација Србије се још увек живо сећа живота у сасвим другачијим транзиционим приликама. Комунистички наук је кроз уста тадашње *компартијске елите* указивао на превазилажење остатака грађанског света, на незауоставивом путу од првобитног револуционарног комунизма ка развијеном самоуправном социјализму.

7 Велики „конспиратор“, теоретичар самоуправљања и писац књиге *Развој словеначког националног питања*, Едвард Кардељ - Бевц био је и бесговорни идеолог југословенског „заједништва“. Управо у овом часу је корисно проучити његово заборављено тестаментало дело *Правци развоја система социјалистичког самоуправљања* (Комунист, Београд, 1977).

У раздобљу југословенског и српског социјализма бити у ма чему елитан могло је да значи само бити истакнут и узоран у дозвољеним оквирима система самоуправне једнакости. На идеолошком и политичком плану изравни елитизам није био прихватљива појава јер се путем успостављених вредности указивало на једнакост међу људима као један од најважнијих друштвених идеала.⁸ У друштву прокламоване једнакости предњачење је било еквивалент за самосвесну класну истуреност и авангардизам, тј. потребиту партијност у друштвеној спратности. Политички и идеолошки идеали, дабоме, нису у свему одговарали стварности у којој су итека као промицале друштвене супротности и неједнакости.⁹

Слојевито биће самоуправног социјализма, додуше, није наликовало капитализму у блиском окружењу, али је и на први поглед било другачије, свакако „питомије“ и конфорније од тегобних и опасних прилика у земљама реалног социјализма. У југословенском самоуправљању је извршено дедогматизовање лењинизма и стаљинизма, умерена титоистичка ревизија „тврдох“ комунистичких постулата. Идеолози самоуправљања су земљама реалног социјализма третирани као титоисти и национлани комунисти, тј. *ревизионистичка елита*.

На плану економије припуштена је тржишна привреда и робна производња, ослобођено деловање закона вредности, профит као доходак, почела је да делује каква-таква економија капитала. У социјалној структури ослобађање такве врсте није могло да не доведе до промена на матрици богати-сиромашни. Кључни феномен био је, заправо, разрастање *социјалистичке средње класе* која је уз класу радништва постала ослонац и регулатор економског, културног и поли-

8 О томе: Пешић Весна, *Кратки курс о једнакости. Концепције једнакости у званичној идеологији југословенског друштва*, глава „Егалитаристички модел: економска једнакост и политичко јединство“, стр. 17-21, Социолошко друштво Србије, Београд, 1988.

9 О томе: Печулић Мирослав, *Хоризонти револуције*, глава „Основне групе и друштвена свест“, поглавље „Руководећи кадар – скица за профил“, стр. 305-311, Институт за политичке студије ФПН, Београд, 1979. Такође: Поповић Михаило, *Проблеми друштвене структуре*, глава „Класе и слојна структура друштва“, поглавље „Има ли класа у социјализму“, стр. 217-232, Култура, Београд, 1967; од истог аутора, *Друштво и политика*, глава „Схватања друштвених слојева о самоуправљању и улози социјалистичке државе, Рад, Београд, 1984.

тичког живота. Потрошачки талас је у горњим платежним разредима добио обресе *епикурејског социјализма*.

Богаташа у класичном смислу није било, али су се могли разазнати имућни слојеви нарочито у оквирима „мале привреде“, курентних заната и ситног земљишног поседа. На делу је, заправо, била изградња економски ојачаног и системом односа привилегованог врха средње класе – ратних ветерана, *првобораца* из *врхушке* – слоја који је живео боље од других, али још увек није имао перспективу легитимног репродуковања и неограниченог стицања имовине. Деловала је контрола, велики и активан капитал није био дозвољен. Штавише, у оптицају је била политичка дисквалификација „малверзација у привреди“ и „неоправданог богаћења“. У економску елиту убрајали су се директори, привредни представници у иностранству и партијски повереници у државним и самоуправним предузећима.

Привилеговани управљачки слој чинила је републичка и федерална, међурепубличка партијска олигархија коју је ауторитетом и неодољивом силом увезивала харизмархијска моћ историјског вође и владара. Компартијска припадност је искусним *професионалним револуционарима* и *апаратчицима*, вођиним борцима и саборцима обезбеђивала елитност власти. Протоком времена и старењем историјског вође, та власт се изопачавала у трому *геронтократију*. Остарели револуционари су неумитно попуштали пред налетима њиховог амбициозног „подмлатка“. Мало је недостајало да револуција, заједно са револуционарима, буде пензионисана!

У условима етаблираног политичког монизма, партијске свевладе, тј. сложеног једнопартизма, осмочлана Партија репрезентована у централним комитетима, није имала ривале. Југословенска и српска политичка елита је, дакле, имала једнопартијски карактер који је компликован успостављањем вишеструке нациократије. Иако није било политичког плурализма, тј. вишепартизма, на политичком пољу државе је успостављен национални, тј. републички компартијски плурализам. Истовремено, Социјалистички савез је симулирао непригушени плурализам политичких интереса. Тако се догодило да уместо мирне владавине југословенске политичке елите, окупљене око Тита као харизмарха, после његове смрти 1980. године, отпочну да се сукобљавају све слабије

контролисане и осамостаљене републичке врхушке незадовољне својим положајем и количином моћи којом су располагале.

У отимању око власти тадашње партијске номенклатуре су се потом претвориле у *нациократије* нових држава. Републике су победиле Југославију; републичке политичке елите разориле су елиту југословенског језгра. Републике су прошле, тј. транзитирале кроз Југославију, као да је никада није било. Показало се да је држава Југославија била само федерално пролазиште ка националној независности државних чланица. Зато је пре разумевања потенцијално конструктивног смисла транзиције важно разумети реално деструктивну природу транзита. Јер, транзиција и транзит ниуколико нису истоветне, па ни одвише сличне појаве.¹⁰

2. Елите транзита

Око циљева и смисла разлагања друге и треће Југославије још увек трају расправе. Од првобитне пропагандне грубости те расправе су најзад добиле учтив академски карактер. Тако ће, попут научних расправа у настанку прве Југославије и расправе о нестанку последње (треће) Југославије вероватно, потрајати у вишедеценијској будућности. Јер, настанак и нестанак држава у Европи није свакодневна и уобичајна него веома ретка и необична појава.

Борба тумачења, међутим, још није довршена а већ се указује на индиректно помаљање „Југосфере“ и „Next YU“ простора. Једна сложена држава је очигледно, и по схватањима већине тумача, неповратно ишчезла, али тиме не само да није престало сећање на њу, него нису нестале ни последице које је она оставила у аманет државама наследницама. У сваком случају, међу подељеним политичким елитама јужнословенских држава још је приметна југословенска геополитичка фантоматика.

10 Аутор овог рада се у више наврата бавио начелном разликом између транзита и транзиције. Видети, на пример: Кнежевић Милош, „Транзит – транзиција – трансформација. Претемљење државе не-државе на ‘Три Г’ подручју“, зборник, *Реконструкција институција – годину дана транзиције у Србији*, приредио Владимир Н. Цветковић, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2002, стр. 121-141.

Иако, зарад „нормализовања и хармонизовања односа у региону“, делује снажна тежња да се сећање на опскурни сецесиони, територијални, грађански, верски и етнички рат Јужних Словена (1991-1995), потисне у заборав, то још није сасвим могуће. У колективном уму нових елита моћи из прикрајка не престаје да вреба скорија прошлост, која подсећа и опомиње. У савременим јужнословенским нациократијама постоји притајени страх од евроамеричке обнове Југославије у другачојјој просторној силуети и под другим именом.

Припуштање и устаљивање сећања на међусобно раздвајање и одвајање од Југославије врши се кроз *патриотизацију рата* који већина нових идеолошких и политичких елита тумачи у кључу „у крви и зноју“ стечене независности, као „херојски“ и „домовински“. Истовремено, међу некадашњим интегралистима на српској страни, после неуспеха настојања на очувању заједничке државе, није видљив сличан приступ. Штавише, натура се и местимично усваја становиште о тобожњој српској агресији према другима, па се на тој самооптужујућој и самоокривљујућој платформи сецесиони сукоби на тлу Хрватске и БиХ не тумаче у праведној, отаџбинској и херојској визури. Та визура додељена је на коришћење тадашњим сепаратистима а садашњим интегралистима.¹¹

Мора бити да се после разлагања земље осамостаљени делови осећају мањи и слабији од одбачене унутарфедералне величине и јакости. Можда се у етнонационалном погледу осећају самосвојнији, ближи властитој геополитичкој судбини, али свакако не и апсолутно јачи у односу на какву-такву заједницу у којој су били и коју су на врат на нос напустили. То је историјски проблем неодраслости Јужних Словена. Зато је међу њима брзо и лако овладала тежња за полагањем у нова трансдржавна и транснационална окриља, те учлањивања у такве геоекономске и геополитичке савезе који би им обезбедили одрживост и заштитили их од могућег угрожавања и нестанка. У намерном недостатку Југославије, у Европи Уније и Америци пронађени су моћни тутори нејаког и крчког постојања *држава заменица*.

11 Такав приступ у целини је заступљен у књизи *Српска страна рата. Траума и катарза у историјском памћењу*, зборник, приредио Небојша Попов, Република, Београд, 1996.

Споља гледано, Јужни Словени су трагикомично подељени на више ентитета и државица. Изнутра (које је постало „споља“), стиче се другачији утисак. Југославија је била њихов не тако давни међунационални и државни оквир. За једне, она је очигледно значила само успутну међудржавну станицу ка независности, док је за друге била више од изнуђеног пролазишта, можда чак и добровољно и жељено историјско исходиште. Једни су, дакле, Југославију схватили на интегралан начин као надмоћну целину и есхатолошки - као коначно остварену јужнословенску заједницу.

Насупрот њима, други очито бројнији и успешнији, равнајући се политичком телеологијом националног и државног изницања и зревања, Југославију су разумели тек као погодан медијум за остварење партикуларних изванјугословенских циљева. Они су себе доживљавали као ужурбане путнике који пролазе кроз државне пределе Југославије ка издвојеној националној и државној дестинацији. Сецесија је била историјска путања старих и нових идеолога транзита.

Разбијање и распадање претходне државе итекако се тицало републичких елита моћи; оне су, наиме, биле агресивни актери драме разлагања. У времену разбијања и распадања Југославије и успостављања нових независних држава огромна већина припадника руководства завађених република укључила се у осмишљавање, оправдавање и пропагирање сецесије. Социоекономски проблеми су потиснути у други план. У први план је избила опсесија издвајања из Југославије. Политичке елите које су легитимисале партикуларизовање и десуверенизовање федералне државе и заговарале и браниле право на сецесију имале су карактер *сецесионих елита* или *елита распада*.¹² Оне елите које су заговарале и браниле интегритет и сувереност федералне државе, у том часу су се могле окарактерисати као *интегралистичке елите*.

Обе групе *геостратешких елита* (израз Збигњева Бжежинског) подлегле су деструктивном геополитичком прити-

12 Кованицу „елите распада“ је смислио и употребио социолог Слободан Миладиновић у књизи *Елите распада*, Службени гласник, Београд, 2009. Књига је, заправо, допуњена и прерађена верзија доктората истог аутора, под насловом „Социјална репродукција и друштвена свест владајућих елита у Србији и Хрватској пред распад СФРЈ“, (Филозофски факултет, Београд, 1999).

ску разбираспада. Пројугословенски и просрпски интегралисти су негативно квалификовани као „последњи европски комунисти“, ауторитаристи, ултранационалисти, недемократе и антиевропљани. Сасвим супротно, антијугословенским и антисрпским сепаратистима су придавана позитивна својства и врлине људи одабраних за ново доба, слободољубаца, посткомуниста, демократа, грађана и проевропљана. Очигледно да је примитивни идеолошки манихејизам у медијском атрибуирању унутрашњих актера растура Југославије био утемељен на претходној, споља донетој геополитичкој пресуди излишности опстанка те сложене мултинационалне и мултиконфесионалне балканске и европске творевине.

У смирујућим посттранзитним фазама транзиције јужнословенске сецесионе елите ће се, на ојачаној нациоцентричној и нациократској матрици, преобразити у *индипендентисте* и *суверенисте*. Акцент суверености и територијализовања је умножен и померен, са сложене на више упрошћених држава, са изузетком БиХ и Србије. Елите нових јужнословенских држава су у процесу одржављења обликовале сопствени *партикуларни интегрizam*. Тек протоком времена и признањем појединачних државности, до изражаја је дошла преокупација транзиционим реформама упосебљених економских, политичких и клутурних структура осамостаљених држава.

3. Елите транзиције

Интензивније упуштање у транзицију у Србији је било могуће тек по раздржављењу, тј. довршетку транзита. Било је бесмислено реформисати економску структуру усред разбираспадних сукоба, опкољен, застрашиван и исцрпљиван, под трговинским ембаргом и економским санкцијама. Ма каква била потрага за разлозима и оправдањима то, једноставно речено, није било могуће. Реч је изнуђеном историјском, тј. хронополитичком редоследу.

Транзит није исказивао пресудна обележја избављења од идеологије и политике комунизма, него јужнословенског ратосиљања од државе Југославије. Раздржављење Југославије је, међутим, означило и њено декомунизовање и нетријумфални улазак у раздобље постсоцијализма. Борба про-

тив сложене и велике државе и борба за мању али сопствену државу засениле су императиве социоекономског преласка и идеолошког преображаја. Југословенске сецесионисте су, уосталом, примарно представљали комунисти на власти у републикама. Штавише, идеолошки колорит сецесионих програма није био избирљив и програмски строг, већ компилаторски „широкогруд“, функционалан.

Дејугославизовање је, дакле, имало првенство над декомунизовањем, мада је ово последње у облику *антикомунизма* обележавало бучнији део опозиције у првобитном вишестраначју. Србији Милошевићевог раздобља, заправо, није била оснажена а поготову озваничена декомунизуюћа, дејугославизуюћа и ресрбизуюћа опција. Другу и трећу Југославију изнутра нису оборили удружени антикомунисти него раздружени *национални комунисти* у међусобном сукобу. Милошевић, рецимо, ни у једном часу није помишљао да одбаци Југославију, чак ни по имену. Србија се, заправо, предуго бавила замирућим остацима Југославије. Тек у пост-милошевићевском раздобљу досократије - када се више није имало куд - утулиће се последњи рефлекс југословенског имена.

1) Деформисани транзициони ток

Слично начину на који је предрадња транзита могла да се протумачи као спољашње разбијање и унутрашње распадање сложене државе, уочљиво је да ни потоња радња транзиције није искључиво конструктиван процес. Будући да спољни чинилац деструкције југословенске федерације и Србије није одступио о континенталне и субконтиненталне, тј. макрорегионалне спољнополитичке телеологије, нити смањено геополитичке и геоекономске притиске, транзициони ток је дубоко деформисан структурним „мешањем“ и „интернационализовањем“ унутрашње српске политике. Није реч само о ударима и преливању глобалне економске кризе у локални амбијент, него и о формативном деловању страног фактора на политичке, идеолошке и економске прилике у земљи.

Политичке елите које су настојале да успоре и заоче разбираспад земље у раздобљу транзита, нису на власти дочекале средње и завршне фазе транзиције. Они који су се обогатили током ратова – *ратни профитери* – настојали

су да задрже стечено богатство. Интензивније упуштање у транзицију било је могуће тек у мирнодопским приликама, по довршетку транзита и политиекономским развлашћивањем поражених интегралиста. Пронађени су и пронашли су се други актери спремни за пројектоване промене на битно умањеном и тешко трауматизованом узорку.

Реч је, заправо, о две врсте овдашњих политичких делатника са статусним и функционалним претензијама повлашћених елита. Једне су се борбено, у конфронтацији са безмало свима у окружењу, неуспело бавиле одржањем заједничке државе, док су се друге пазабавиле реформском променом економске, социјалне и политичке структуре њеног посттранзитног остатка. Једни су политичке каријере изградиле и завршили на косовском и „југословенском питању“ у ратном сукобу са Западом, док други своје животописе настављају да граде у покушајима кооперације са западним чиниоцима. Мисија других огледа се у настојањима да грађанима Србије омиле западне политичке чиниоце.¹³ Иако су делови истог ровитог политичког друштва у Србији, изгледа као да постоје два одиста различита, посвађана и сукобљена света.¹⁴

Да ли је реч о квазиелитама пропалог интегрализма у исходишту неуспелеог транзита и квазиелитама закаснеле и неуспешне транзиције? Да ли је реч и о два типа *неелитне елите* или *негативне елите* – владајућим политичким групацијама које у постјугословенској, тј. резидуалној Србији, такође, испољавају карактер *резидуалних елита (не)моћи*? Јер, владати се може и у немоћи друштва да изађе из дубоке структурне кризе.

Поновимо, протеклу деценију у Србији је обележила *закаснела и недокончена транзиција*. Иако је прелазак из једног у други социоекономски и политиекономски систем почео

13 Видети: Антонић Слободан, *Нација у струјама прошлости. Огледи о одрживости демократије у Србији*, глава „Мисионарска интелигенција у данашњој Србији”, стр. 293-313, Чигоја штампа, Београд, 2003.

14 О томе: Аврамовић Зоран, *Родомрси. О једном делу српских политичара и интелектуалаца од 1990. до 2009.*, глава „Две Србије“, стр. 24-27, Култура полиса - Графомаркетинг, Нови Сад, 2009. Такође: Кнежевић Милош, *Србија и Русија*, поглавља „Споља Срби, а изнутра Србијанци“, стр. 233-234, и „Суочавање са другосрбијанцима“, стр. 237-238, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

још у Милошевићевом раздобљу, рестаурација глобално доминантног модела капитализма догодила се тек у протеклој декади. Потсетимо, у другим источноевропским земљама транзиција је отпочела падом Берлинског зида и растуrom СССР-а, најмање десетак година раније.

Промене у социјалној и политекономској структури, које су у претходном времену идеолошки, што значи привидно конзервисане, сменом власти, од 2000. године одвијале су се убрзано, на махове и брзоплето. Капитализам који је обновљен у Србији на почетку века и миленијума, није нити је могао да буде у континуитету са оним пре тачке прекида шездесет година раније. У Србији је на детрадираној неолибералној матрици успостављен *дивљи капитализам* са изразитим обележјима заосталости и зависности.¹⁵ Рестаурација капитализма је протекла у знаку све већег инфериоризовања земље која је дуго била у геополитичкој жижи интереса глобалних хегемона, али, истовремено, битисала на неразвијеним геоекономским маргинама континента. Много куђени спекуланти, малверзанти и ратни богаташи устукнули су пред предаторском најездом *мировних профитера и реформских експриријатора*.

2) Укрштања на правцима транзиције

Вајање друштвене структуре, промена својинских односа и политички редизајн институција, одвијали су се у одвијају се у неколико изукрштаних транзиционих праваца:

- 1) дерегулисања делимично дириговане привреде на неолибералној платформи Вашингтонског консензуса, што је тумачено као неповратни *повратак у капитализам* или *транзиција ка капитализму*;¹⁶

15 О томе: Митровић Љубиша, *Транзиција у перифирени капитализам. Огледи из социологије глобалних и регионалних промена*, нарочито глава „Транзиција без социјалне одговорности и производња зависних друштава“, стр. 135-159, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

16 О томе видети занимљиву књигу: Кулић Славко, *Неолиберализам као социјалдарвинизам, Рат за доминацију или бољи свет*, посебно глава „Вашингтонски консензус’ деривација је нових и старих облика насиља у политици и економији (мутација)“, стр. 60-64, Прометеј, Загреб, 2004.

- 2) ослобађања потенцијала политичког плурализма развојем вишепартизма, што се тумачило као *транзиција ка демократији*;¹⁷
- 3) спољнополитичке преоријентације, прихватањем евроатлантског, тј. западног смера који је претпостављао приближавање Европској унији и евентуални улазак у НАТО. Ово је, колоквијално речено, означило тзв. *геополитичку транзицију* Србије са полу-Истока ка четврт-Западу.

Транзиционе реформе вршио је подмлађени *транзициони персонал* обучен и извештен за транзиционе послове. Владајућу једнопартијску номенклатуру после октобра 2000. заменило је особље политократије у виду широке коалиције ДОС. Једнопартијску политичку елиту сменила је вишепартијска, изнутра такође широка и слојевита олигархијска структура.¹⁸ Она је, како је знала и умела, сопственим снагама и уз страну експертску, логистичку и финансијску помоћ, преузела неопходне полуге политичке и економске власти.

Политички преокрет је пропратило идеолошко преображење - преумљење. Опозиционо оријентисани делови друштвених елита из сфера науке, културе и уметности су искрено и страшно, уз неумерена надања, подржали и оправдали продемократску „обојену“ и „баршунасту револуцију“.

Други су, опет, на каријерни и ариivistички начин спинлиберала, брзо и безочно преобразили сопствена уверења, да би до непрозирности затамнили претходни део сопствених биографија. Изгледало као да је извештан број нових идеолога и доктринара „Велике промене“ прескочио одређене животне фазе, и да се раскриљеним неолибералним параглајдером нежно спустио на џомбасто транзиционо тло „нереформисане“ Србије.¹⁹

17 Видети: Вукомановић Дијана, *Обнова партијског плурализма у Србији крајем 20. века*, глава „Рађање плуралне етно-демократије у Југославији“, стр. 53-103, Институт за политичке студије, Београд, 2010.

18 О олигархијски тежњама у партијском организовању видети класично дело: Mihels Robert, *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, Collier Books, New York, 1962.

19 Међу неолибералима у Србији сасвим су ретки они који испољавају чак и минималну конзистенцију у сагледавању и тумачењу стварности. Видети: Глигоров Владимир, *Талог. Огледи о предностима слободе*, глава „Либерали су проблем“, стр. 23-25, Пешчаник, Београд, 2010.

Трећи су, пак, као безнадежно застарели и бескорисни одбачени на маргину друштвеног и медијског интереса. Старо и ново је, међутим, помешано, тако да је „ново“ са претензијама апсолута почело да личи на „старо“, чије су такође апсолутне претензије доживеле фијаско у октобарском преокрету. Комешање у друштвеној елити изазвало је конфузију у презентној и перспективној слици Србије.

Основни досовски ток је у раздобљу транзиције доживео бројна истицања, али и изненађујуће дотоке и притоке. Примарна продемократска групација се узастопним лидерским расколима и деобама профилисала у неколико комплементарних али и ривалских странака. Првобитни демократски покрет, у лику једне странке, размножен је у више демофракција, са увећаним коалиционим капацитетом. Исто се десило и са странкама некадашње власти.

У ствари, напослетку се догодила једна спочетка незамислива промена: партија протекле и изгубљене епохе, ушла је у савез са политичком снагом која је уклонила са власти; СПС је закључио непрограмску интересну коалицију са ДС-ом. Тиме је показано да је круг изборних циклуса за непуних десетак година затворен, те да је у условима политичког плурализма у Србији све могуће, чак и тренутно незамисливи савези. На тај начин су, такође, потврђене хипотезе о наслеђивању и кружењу политичких елита. У делу идеолога транзиције и „транзициолога“, „легализовање“ некадашње Милошевићеве странке није тумачено само као чудно партијско *помирење*, него и као „историјски компромис“, док су правоверни социјалисти наречени процес протумачили као контрамилошевићевско *намирeње* жудње за влашћу, уз програмску и реалполитичку ревизију темељних ставова, *блеришвање левице* у Србији. Биће да је из разлога политичког *намирeња* било непоходно претходно партијско *измирeње*.

Укратко, декадна повест политократије у (пост)досовским етапама постмилошевићевског раздобља, указује на следеће фазе:

- 1) нулто време – буран завршетак власти Милошевићеве номенклатуре;
- 2) извлашћујућу прелазну фазу мешовите власти старих и нових: СПС-а и ДОС-а;

- 3) кохабитациону етапу продемократских фракција ДС-а и ДСС-а, у два вида (Ђинђић/Коштуница и Коштуница/Тадић);²⁰
- 4) власт коалиције „За европску Србију“, повратак „реформисаног СПС-а, сагласног са коалиционим приматом ДС-а, под сабирајућим ауторитетом лидера демократске партије и шефа државе Бориса Тадића.

3) *Контроверзна анти-економија*

Дозревање плурализма указало је на наставак и дискретно обнављање претходне моћи која, заправо, није потпуно утихнула ни у једној етапи после 2000. Осим предоченог политократског наслеђивања и кружења, значајну улогу је имала и релативна моћ створена у привреди. Управо у економској сфери догодила се најизразитија репродукција елита из претходног периода. Корени власничке моћи безмало свих тајкуна савремене Србије сежу до Милошевићевог раздобља. У хронополитичком смислу крупни капиталисти (сагледано у локалним српским оквирима) су људи најмање две епохе: транзитне полукапиталистичке и транзицијске капиталистичке.

Следећи показатеље политичког барометра, српски компанијски новобогаташи су криптополитички помагали антимилошевићевску опозицију, рачунајући на сигурну промену власти и будуће легитимизовање и легализовање свог положаја по новчаној заслуги. Рачунали су, наиме, да дугорочна економска активност надживљава краткорочне политичке аранжмане очекујући, вероватно, да ће економски садржај њиховог богаћења бити маркиран као политички неутралан. А био је све само не неутралан.

Јер, управо су у Милошевићевоом раздобљу настали привилеговани поседници преосталог богатства Србије, тако што су у условима изолације земље и криптоекономског довијања, добијали „задужења“ у располагању капиталом и квоте његовог присвајања. У садејству партијског и безбедносног деловања канали новца и моћи преплетали су се у име виших националних и државних циљева. У крипто-

20 О томе: Антонић Слободан, *Елита, грађанство и слаба држава. Србија после 2000.*, глава „Расцепи у Србији после 2000. године“, стр. 111-127, Службени гласник, Београд, 2006.

економском исходу није био видљив спас нације и државе, нити привредни развој, већ енормно богаћење дојучерашњих анонимуса, интимуса и побочника од поверења тада актуелне власти.

Довољно је бацити летимичан поглед на биографије тридесетак најпознатијих новобогаташа у Србији, па увидети да су, по правилу, њихови економски подухвати политички кондиционирани. Уколико се нису „отели контроли“, без одобрења присвојили или отуђили поверени капитал, или исказали нереалне и нелојалне политичке амбиције, елегантно су преживели епоху првобитне акумулације и протегли су раздобље „нормализовања“ и „легализовања“ сопствених позиција. Смерност и понизност према ефективној моћи још увек обележава српске тајкуне, свесне крхкости сопственог положаја.

То се, међутим, не односи на већи број клептократа, мафијаша, корупционаша и фразданата који су, неуклопљени у прелазни систем, и изван његових институционалних оквира, дошли под удар закона. Среброљубље и властољубље разних интересних група и котерија, те помесних кланова и мафија, гурнуло их је у зону сумрака, „црне економије“ и криминала. У ствари, многи од њих никада и нису деловали у легалним оквирима, већ су се изградили и „згинули благо“ бавећи се од почетка недозвољеном трговином оружјем, цигаретама, наркотицима, људима, итд.

Тако је још у транзитној Србији настала спрега *политизованих криминалаца* и *криминализованих политичара*. У деструктивној синергији два типа друштвене моћи – политичара заинтересованих за новац и новчара заинтересованих за политику – створен је патогени парapolитички амбијент за регресију ка нижим и аморалним формама репродукције друштвеног живота. Србија, као споља дефинисана „реметилачка држава“, изнутра је одиста испољавала поремећаје друштвене и привредне структуре. Многе социјалне дисфункције своје порекло имале су у раширеном криминалу.

У једном часу, у Србији се десило опасно криптополитичко приближавање политичких и криминалних структура.²¹ Изгубљена је до тада одржавана манипулативна дис-

21 Видети: Влаховић Драган *Демократска пљачка Србије. Економија дестру-*

танца, запаљива смеша легалног и нелегалног запретила је детонацијом. Људи из криминалне зоне хтели су да пређу Рубикон јавности и уселе се у зону морализоване моћи. То се, међутим, није догодило, бар не онако како је можда замишљано у круговима потенцијалне *мафиократије*.

Транзиција власти, која је почела октобра 2000. на извештајан начин је окончана Ђинђићевим смакнућем, тек у марту 2003. године. Милошевићеви тајкуни остали су без газде, али не и без капитала. Њихов капитал није био само склоњен, на Девичанска острва или на Кипар, него и инвестиран у земљи. По себи, коалиција ДОС није имала сопствену економску основу, она се заснивала на недовољним унутрашњим средствима и обилној помоћи из иностранства. Одатле је био потребан *нови савез* између коалиције у виду партијске олигархије на власти и финансијски потентних поседника „(„привредника“?).

Новац не мирише, стога се, закономерно, ушло у следећу фазу *економије деструкције*. (Наслов књиге Млађана Динкића која се односила на претходно раздобље). Омлађени богатуни и „деп-сетери“ буразереске приватизације у транзицији, поред незаситих малверзаната и свиклих корупционаша, регрутовали су се и из прислужних редова досовске олигиахије. Фракције власти и фракције капитала нашле су се у снажном профитном загрљају, мање испуњеним љубављу за демократију у повоју и благоутробље грађана Србије, а више обостраним згртачким страстима. Политократе су омогућиле новобаташима и другим „контроверзним бизнисменима“ повољне тендере и аукцијске услове преузимања негдашњег друштвеног капитала. Ако се нису намиривали из стечајне масе пропалих предузећа, приватизациони новогаташи су некада профитаблиона предузећа доводили до пропасти отпуштањем запослених и девастирањем машина и погона, да би искористили њихове углавном просторне и положајне ресурсе. На тај начин, умножен је број тајкуна, а Србија постепено деиндустријализована.²²

кције – примена у пракси, Глас доо, Београд, 2005.

22 О деструктивној неолибералној платформи процеса приватизације, уопште и у Србији, видети: Комазец Слободан, *Неолиберализам, приватизација и финансијски капитал*, глава „Приватизација и либерализација у функцији финансијског капитала“, стр. 455-470, Јантар група, Београд, 2004.

Реформски и законски оквир таквих захвата био је у дефектном концепту приватизације предузећа која је, узгред речено, више личила на њихову експроприацију него на рентабилну промену власничке структуре и наставак производње. У основи својинске транзиције у Србији није, дакле, био развојни план изласка земље из економске кризе и катастрофе, него стварање погодног амбијента за промене економске и политичке структуре, без обзира на њене погубне друштвене последице. Социјални програми су били тек декор и мимикрија за сурову реалност брзог присвајања остатака друштвеног капитала од стране једне повлашћене и, нажалост, још увек заштићене мањине грађана Србије.

Партијску номенклатуру нове класе, заменила је политикономска виша класа старих и нових богаташа, *компрадора* и *медијских тајкуна*. Кризни управљачи, стечајни управници и противречне пословође и данас обележавају привредни живот Србије. Владајућу економску класу Србије, у ствари, чини неколико самоповлашћених групација и слојева. Већина њих је изникла и израсла на монетаристичкој идеоекономској платформи *фридманизма*. Припадници *финансијске олигархије* препознају се у неколико надлежних ресора Владе Србије и Народне банке Србије, али још више међу банкарима. Будући да домаће банкарство, као полуга развојног управљања, нема пресудну улогу, тридесетак страних и мешовитих банака које послују у Србији творе својеврсну *банократију*. Спрегнути са деловима политичке елите они располажу флукутирајућим капиталом и одређују стратегију његове оплодње.

Приватизатори, у ствари, експроприатори чине *олош-економију* толико зависну од финансијских ињекција из иностранства, пре свих кредитних линија ММФ-а и добре воље њене, у Београду стално настањене, мисије. Њима уз бок седе тзв. транзициони лако-атлетичари, брзо похађајући курсисти и клонирани спин-доктори, који са утицајних функција извршне власти, замајавајуће квазинауке и „премудрих“ саветничких положаја, „осмишљавају“ и оправдавају текуће и будуће реформе. Безлични политички технолози и калкулативни економицисти, заједно са корпорацијским агентурама, у тесном савезу са *партократијом*, творе нову још неистражену структуру моћи у савременој Србији.

У Србији, међутим, још увек нема класичне и традиционално устројене *плутократије*. Све што је могло догодило се превише брзо и дисконтинуално, па је изостало ослањање на обичаје и традирање. Постоје, додуше, сећања на некадашњу српску грађанску и привредну елиту, али логична веза а поготову функционалан спој са том врстом традиције није успостављен. Моћне *породице*, о којима се толико говори, свој утицај и снагу не заснивају на статусној примопредаји, у ланцу више генерација веродостојних политичких и марљивих економских делатника. „Породице о којима је реч су скоројевићске и кичерске, ослоњене на клановски *непотизам* и *фамилијарност* у расподели и вешто рођачкоо прикривање стечене и присвојене имовине. Дисперзија капиала на чланове породице требало би да онемогући његово одузимање у случају инкриминисања. Породична стабла, у ствари, засењују отимачину.

Одатле, *нова српска буржуазија*, настала у низбрдичним етапама транзита и транзиције није узорна и продуктивна друштвена група од угледа (узорна класа или елита), нити спасоносни фактор национализације и приватизације, већ епохална изнудица просласка, преласка и преображаја у неизвесној садашњости и још неизвеснијој будућности. Тиме је оснажена недоумица да ли вишеструка српска транзиција уопште има властиту елиту, или се ради о њеним привидима и сурогатима? Код већине аутора, и у овом раду, полази се од претпоставке да у Србији, на изванредан начин, макар и у обрима, ипак постоје различите друштвене елите.

4. Репродукција или циркулација елита?

Да ли је манипулисаној и потлаченој маси у Србији свеједно какво је порекло и значење елите, да ли је елита која њоме управља репродукована, или је плод кружења? Социјална динамика друштвених елита у посткомунистичком, тј. постсоцијалистичком раздобљу транзита и транзиције упућује на проблем њиховог стварања, деловања и трајања. Напуштена је *класна теорија друштва*, прихваћена су становишта *теорије елита*. Оперативни појам авангарде радничке класе уступио је место појму политичке елите моћи. Тиме су прихваћена и диференцирана становишта појединих ели-

тистичких теорија. Изван категоријалног апарата идеологије и теорије претходног раздобља наметнуле су се нове, раније непромишљане дилеме. Томе је битно допринео, више пута истицани, нејасни карактер транзитно/транзиционог раздобља.

Реч је, наиме, о недоумици да ли су постојеће елите у структури савременог српског друштва репродуковане, или су резултат циркулације? Наречена дилема, међутим, није толико плод софистикованог теоријског двоумљења око финеса апстрактне репродуктивне или циркулационе схеме елита и елитизовања, колико је резултат снажног потиска рђаве историје, лоше друштвености и још горег, можда и неуког управљања друштвеним токовима. Она, наиме, без обзира на препознату репродукцију или циркулацију, извире из осећаја слабе политике, свакако знатно испод нивоа потреба времена.

1) Хипотеза репродукције елита

По мишљењу аутора који заступају тезу о репродукцији елита „транзиционо племство“ у Србији је, углавном, плод продуженог живота елита из завршне фазе предтранзиционог периода. И поред сегментарних успона и падова, у заланчаном функционисању елита у Србији нема прекида и вакуума. Природа предтранзиције, транзиције и посттранзиције, у погледу конституције поретка моћи и власти, упућују на закључак да је друштвено стање, углавном, остало непромењено, да је политичка моћ преживела, да се обновила и продужила у скоро неизмењеном облику, о чему сведочи слоган: „Све је исто – само њега нема!“

У том случају, није поремећена сталност деловања моћи, јер су тобоже нови моћници *транзиционе елите* само прерађени и преображени, дакле неразвлашћени претходници, а у извесним случајевима и успешни *конвертити* – „голубови прелетачи“ и (не)епромењени „људи за све режиме“. Да ли је режим „стари“ или „нови“, подмлађен или ретрадиран, тј. архаизован, није пресудно, јер моћ и даље делује на проверној субдемократској и ауторитарној матрици. При таквом мишљењу, моћ саздана у реалну власт поседује сопствене разлоге који не истичу из демократских убеђења и

идеала, већ се обликују на подесан и целисходан начин, као самосврха владања - *arcana dominiandi*.

Теза о репродукцији елита у Србији, такође, упућује на друштвени миље и политички, економски и културни амбијент у коме се такве елите репродукују. Најчешћи избор извора репродукције политичке елите односи се на рециклирану „нову класу“ и остатке горње средње класе, *партијску номенклатуру* и *безбедносни сектор* у који спадају тајне службе, државна безбедност, цивилни и војни обавештајни и контраобавештајни органи,²³ као и органи јавног реда и мира, полиција.

Реч је, дабоме, о схватању да у Србији, тачније речено под Србијом, од Титове смрти 1980. године, што значи скоро трећину једног века, тече и хучи политичка река понорница која „решењима“ напада институционално и ванинституционално политичко надземље. Изгледа као да је на делу континуирана, судбински важна *скривена политика* која је, са ротираним и подмлађеним персоналом, опстала упркос свим недаћама, у свим разбираспадним раздобљима, етапама и фазама кроз које је прошла земља. (Удбашка политика, тј. неуништива ОЗНА која напоследку „све дозна“, БИА и сл.)

Иако је реч о високом откривалачком преференцијалу непознате, несазнате, скриване и тајене политике, ипак није реч о хеуристички несигурној конспирологији или „теорији завере“,²⁴ него, по самопоимању и рационалној анализи „политике тајне“, у измењеном редоследу речи, ваљда битно другачијој од „тајне политике“ - *теорији криптополитике*.²⁵

Хипотеза ове врсте, међутим, садржи бројне неодгонетнуте противречности. Можемо се, рецимо, запитати на који начин је у катастрофалним приликама транзитног растакања државе и транзиционог политекономског преобликовања друштвеног богатства наспрам поводљиве и управљиве транзиционе масе опстало криптополитичко управљачко је-

23 Видети: Лопушина Марко, *КОС – тајне војне службе безбедности*, Евро, Београд, 2004.

24 О томе: *Политика тајне. Тајна, тајна служба, службе државне безбедности*, зборник, приредио Петар Бојанић, Народна библиотека Србије, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2007.

25 О томе: Кнежевић Милош, „Темељи крипто-политике. Теорија завере или крипто-политика“, *Све сфере завере*, зборник, приредио Бранислав Матић, СКЦ, Београд, 1994, стр. 31-71.

згро, и како то да је наставило са својом формативном политичком делатношћу, упркос свим реформама и реорганизацијама, те елиминисањима и преузимањима „незаменљивих“ кадрова?²⁶

Не значи ли то, онда, да у политичком животу Србије „стална само тајна јест“ и да је кључ разумевања смисла српске политике - како некада тако и сада - у проницању ванинституционалног дејства тајног, што значи анонимног гремијума моћи?

2) Хипотеза циркулације елита

По мишљењу друге групе аутора, који сматрају да елите у српском друштву непрестално циркулишу, управо у раздобљу транзиције, променом политичког режима и свргавањем његовог лидера, догодила се атипична смена политичких елита. Успони и падови, који се унутар репродуктивне парадигме третирају у историјском и друштвеном оквиру линеарног континуитета, у случају примене циркулационе парадигме тумаче се као дисконтинуирани процеси и стања. Кружење друштвених елита се не одваја од историсјких токова друштва, па се у цикличној визури историје, елите помаљају и нестају са историјске позорнице, баш као и одређени типови друштва, економије, политике и културе.

Може се рећи да је циклизам у историографији и филозофији историје близак цикличком становишту у социологији елита. Још ближе, уколико је *класна теорија* у марксизму обзирна према дугим историјским интервалима друштвено-економских формација, *теорија елита* фокусира краће и преломне периоде у којима се мирно или на силу смењују групе и гарнитуре на власти.

26 На то питање одговор настоји да тзв. *пресретачка* или *прислушна историографија*. Историја схваћена као низ недозвољених и прекршајних радњи рефлектује се у иследничком схватању прошлости. Сазнајни „врхунац“ таквог приступа је полицијско схватање историје. Прошлост се деконструира као прегршт деликата, а политички актери као још неоткривени починиоци злодела. Објекти (жртве) истражне историографије су „деликвентске земље“ и „одметничке државе“, неуподобљене токовима глобалног управљања. Сличан треман имају и предкандидатске транзиционе земље у којима корупција није само посебно кривично дело него и распрострањено обележје политичког система. Видети: Шпербер Манес, *Полицијско схватање историје и други есеји*, Издавачка књижница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2009, стр. 91-123

Историјски примери из живота Србије у два протекла столећа пружају обиље материјала за циклички приступ елитама. Тегобна историја, међутим, не упућује само на регуларно и развојно кружење националних елита, већ и на њихова бројна посрнућа, угрожавања и уништавања. То се, пре свега, односи на буне, ратове и окупације, али и на династичке сукобе и војне и партијске пучеве који су, сви заједно, изазивали преокрете у друштвеним токовима, а затим неизвесне периоде регресија и малаксавања.²⁷

Заморена и измождена Србија је у поменутиим токовима доживљавала падове и суноврате од којих се тешко или никако опорављала. Ти падови нису били само демографске катастрофе, него и економска девастирања и спуштање у сумрачне доље духовне, тј. интелектуалне резигнације, политичког мазохизма и културног нихилизма. Тако је у поразним победама у интелектуалном животу изграђена извесна култура сумње и песимизма, фаталистички ностројен однос према политици и политичарима изневерених очекивања. Криза самопоуздања исходила је у страху од будућности.

Уграђивањем државе Србије у нову државу Југославију 1918. пред српске државотворне елите постављени су нови задаци које оне, услед помањкања снаге и истрошености, нису биле кадре да испуне. Србија, која је самопрегорно ратовала да би ослободила остале Јужне Словене, исцрпела се у ратном стварању Југославије, а потом економски, политички и културно заморила и у растрзаној Југославији. Србија је, заправо, током читавог прошлог века била троструко условљена и посредована: потребом ослобађања сопственог народа од окупације великих империја; уједињењем у јужно-

27 Довољно је поменути само неколико догађаја после великих сеоба Срба, попут: Сече кнежева у Првом српском устанку; династичке сукобе карађорђевићеваца и обреновићеваца; големо страдање становништва и националне елите у Првом светском рату, посебно судбину 1300 каплара; страдање, изгоне и геноцид над Србима у Другом светском рату, неизоставно усташки логор смрти Јасеновац; страдање свештенства СПЦ; одвођење комплетног југословенског, тј. српског официрског кора у заробљеништво; уништавање противничких формација (четника, недићеваца, љотићеваца), затирање грађанске класе Србије после ослобађања земље, итд. Невоље српског народа су се наставиле и током разлагања друге Југославије (1991-1995-1999), о чему најречитије сведочи изгон и сеоба Срба из новонасталих јужнословенских држава, нарочито из Српске Крајине у Хрватској и са Косова и Метохије у Србији.

словенску Југославију; саображавањем са геополитичким пројекцијама великих сила које су у различитим периодима имале сасвим супротне интересе обликовања српског и јужнословенског простора, наравно, суштински супротне од оних које је исказивала и испољавала Србија.

а) Кружење и понављање Србије

Да би се боље схватила путања кружења српских елита потребно је оцртати кружење Србије око осе сопствених етнонационалних простора, али и спољашњих и измештених оса Југославије и Европе у унутрашњем и спољашњем суседству (у новије време Европе Уније).

Васпостављање независне Србије у првој деценији 21. века, напослетку разбираспадног процеса друге и треће Југославије, пружа пример кружног кретања једне државе и нације кроз вишевековне вртлоге повесног времена. У историјском тротакту: предјугословенска Србија – унутарјугословенска Србија – постјугословенска Србија - уочава се *понављање*, али се не понавља облик државе (монархија и република), него феномен неукључене простије и укључене сложене државности. Полазна и долазна историјска тачка су после скоро сто година на изглед истоветне. Простије изречено: Србија се при крају разбираспада поново указује на историјској сцени, па се стога може разумети као васкрсла или *поновљена држава!*

На почетку је била *прва Србија*, и, напослетку, у садашњости опет Србија, у другом и другачијем, али ипак поновљеном историјском и геополитичком лику. Јер, не само да је Србија невољно циркулисала (транзитирала) кроз Југославију, него је и Југославија такође кружила (транзитирала) кроз Србију. Штавише, од свих напуштена Србија се очајнички репродуковала као трећа Југославија што је, обратно сагледано, исходило у бизарном стању изломљеног резидуалног рефлекса Југославије, управо у интегралистички настројеној Србији. Заједно са циркулацијом неодрекнуте Србије и полуодрекнуте Југославије једне кроз другу, и једне преко друге, у политичкој сфери су циркулисале и *пројугословенске* и *просрпске елите*, ослањајући се, наравно, свака на своју реалну и химеричну, државну и националну тачку ослонаца. Попримање југословенског лика Србије утицало је, дабоме,

и на идеократске и политократске елите у обе конфузне државне форме: *пројугословенској Србији и српској Југославији.*

б) *Људоправаши - квазиелите*
„недовршеног распада“

Одоцнела циркулација Југославије без Југославије, и у њену прошлост заљубљених квазиелита, по свој прилици, у Србији није довршена. Без обзира на невољно васпостављање последње јужнословенске независности - Србије после раскида државног савеза са Црном Гором - постоје, делови друштвених квази и контраелита у Србији чија је матрица идеолошког и политичког деловања неојугословенска и југоносталгична, неотитоистичка и неокардељистичка, федералистичка и регионалистичка.²⁸ Они и преосталу постјугословенску Србију доживљавају нелојално и предаторски, очима ловца нетремично управљених на ловину; баш као што су посматрали некадашњу Југославију подржавану и одржавану од Србије. А гледали су је као музну и лабаву композитну мулти-творевину. Делови таквих *некст-ју контраелита* су заиста процурели (проциркулисали) из протекле историјске епохе, и том смислу су у српском политичком животу постоктобарски ретрофеномени.

У приказаном се, међутим, крије кружно-обртни југоносталгични парадокс. С једне стране тзв. некст-ју квазиелите време некадашње Југославије доживљавају сентиментално као „златно доба“, а гламурозног харизмарха Јосипа Броза Тита као непоновљивог јужнословенског Перикла док, с друге, стране признају исходно малодржавље и легитимност завршног партикуларизма југословенске сецесије. Ту се, међутим, мука не завршава него тек почиње, јер се „законитост“ разлагања екс-Југославије потом учитава у квазирегионално, у ствари, сепаратоидно разлагање Србије на мултидржавне честице. Мултиетничност Србије се изједначава са мултиетатизмом у Србији. Јер, оно што је, наводно морало да се догоди Југославији мора, на тобоже „природан начин“, да се догоди и Србији. Реч је о изопачавању југословенског у

28 Неојугословени и југоносталгичари, свакако, нису србољуби и србоносталгичари. Неотитоисти и титофили, свакако, нису неомилошевићевци и слобољуби, као што ни све бројнији регионалисти нису склони централизму.

унутарсрпски партикуларизам, заправо *србијански сецесионизам*.

Мисаона и оправдавајућа подлога *пузајуће сецесије* је, између осталог, и у идеологији индивидуалних и колективних људских права. У бизарној аналогiji марксистичке теорије о *одумирању државе* и неолибералне теорије о *минималној држави*,²⁹ те лењинистичког права на самоопредељење до отцепљења и интервентне протекције појединачаних људских права, у савременој Србији је створена идеолошка клима *праваштва*. Да не буде забуне, није реч о патвореним рецидивима правашке идеологије Анте Старчевића и његових злогласних НДХ настављача (мада, у демополитичком и геополитичком погледу и тога има!), него о *људоправаштву* – особитој грађанистичкој доктрини у којој се посвемашња друштвеност арбитрерно самерава достигнутим степеном заштитите људских права.³⁰ Остварени степен заштите, сходно својим мерилима, одређује „врховни процењивач и старатељ“, преко густе мреже душобрижника из редова „активиста“ невладиних организација.

Најзад, без обзира да ли се диче прилепљеном ЕУ-етикетом „Западних Балканаца“, или се поносе тиме што су национали грађани, који стицајем пуких околности живе у Србији, без нужног префикса „српски“, савремени мисионари југо-сфере и југославизовања Србије не прихватају концепт националне државе у грађанском, демократском и проевропском облику.³¹ Набројани атрибути у грађанистичком светоназору, једноставно, нису компатибилни са уставним концептом националне државе.³² А управо је такав концепт ета-

29 О смислу и идеолошким смеровима савременог неолиберализма, видети: Матић Милан, *Либерализам, популизам и демократија*, део „Либерализам“, глава „Неолиберализам“, стр. 87-101, Институт за политичке студије, Београд, 2005.

30 Поменути људоправашки приступ илуструју бројне публикације Хелсиншког одбора у Србији. Видети, на пример, један од годишњих „извештаја“ под насловом *Људска права у сенци национализма. Србија 2000*. Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2000.

31 Становиште о допуњујућем складу демократског, националног и европског заступа, на пример, политиколог Слободан Самарџић. Видети његову књигу, *Аргументи за Србију. Политичке и уставне расправе*, нарочито глава „Демократија и национална држава“, стр. 87-118, Центар за унапређење правних студија, Београд, 2001.

32 Такво становиште, рецимо, заступа марљиви социолог политике грађани-

блиран доношењем Митровданског устава новембра 2006. године. У историјском погледу он је означио постјугословенски и пост-српско/црногорски повратак српској државности. Али, у овом часу важећи Устав Србије је подложен сумњама које наводе на његову промену. Поборници промене Устава налазе се у широкој коалацији на власти која, у овом часу, представља необичну партијску мешавину досовских, постдосовских и милошевићевских актера. Одатле је потребан кратки осврт на процес циркулације политичких елита у десетогодишњем пост/досовском раздобљу.

в) Сасвим исти или веома различити?

Очигледно да је дошло до извесних политичких промена, до преокрета и смене политичких елита, који нису до краја објашњене. По свему судећи, нису се променили само људи на власти, него и власт над људима, стил економског располагања, те политичког управљања и владања.³³

Може се поставити питање: ако су елите проциркулисале кроз промајни политички врх Србије, која је најчиткија форма њиховог кружења? Да ли у савременом политократском слоју у Србији делују потпуно нове групе које су плод смене и преузимања улога политичких субјеката и актера какви су деловали у претходном раздобљу, или бар били у виртуелном стадијуму? Коначно, да ли је у референтном систему моћи одиста могуће интерпретирање његове структуре, легалности и легитимности, ако та моћ утиче и на научне и медијске кругове? Уколико у тим круговима превладава зависни конформизам онда није умесно очекивање да ће моћи бити растумачена „унутрашњом“ акцијом.

стичке оријентације Александар Молнар у књизи *Сунце мита и дугачка сенка Карла Шмита. Уставно злопаћење Србије у првој декади 21. века*, део „Уставно посрнуће у постмилошевићевској Србији“, посебно поглавља „Устав Самосвојне Србије од 8. новембра 2006.“, стр. 293-299, и „Светоназорни сукоб у Србији после 22. фебруара 2008.“, стр. 308-313, Службени гласник – Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2010.

- 33 Политиколог Предраг Павићевић, препознаје следеће идеалтипске стилове политичара лидера у транзицији: ауторитарни, републикански, реалистички; популистички, конформистички, револуционарни и бунтовнички. Павићевић Предраг, *Стил политичких лидера у Србији*, глава „Идеално-типски модели политичког лидерства“, стр. 206-229, Нолит, Београд, 2010.

Уосталом, у већини досовских аутоинтерпретација, од успостављања новог режима власти после 5. октобра 2000., на српској политичкој сцени владају одиста нове и другачије елите моћи. Када је владајућа коалиција ДОС преузела власт, на сцену су ступили лидери опозиционе контраелите из претходног периода. Свргавање дотадашњег лидера и скидање са власти номенклатуре СПС-а, ЈУЛ-а и његових савезника није текло глатко и одједном. Персонал на власти се, међутим, после извесне конфузије старих неотишлих и нових тек приспелих, престанком релаксирајућег *interregnuma*, одиста променио. Један за другим су поступно смењивани истакнути припадници извршне, судске и законодавне власти „старог режима“.

У репресивном апарату и тзв. обавештајном сектору није дошло до таквих промена. У склопу револуционарних, тачније речено превратних прилика, „чишћење“ политичке, и нарочито криптополитичке сфере није могло да буде темељно одрађено. Очекивана и препоручивана лустрација се није догодила. Баршунасти, тј., колорисани карактер „октобарске револуције“ у Србији дугује се и чињеници да су извесни делови апарата физичке и медијске репресије претходне власти претрајали у дискретним облицима, иако је манифестно дошло до смене владајућих елита.

Циркулација владајућих елита, у поменутој чистој и јасној форми, тичала се пре свега доласка нових људи на старе политичке положаје. Они су нахрупили из редова антимилошевићевске опозиције, „покрета“ или паропартија, разбокорених невладиних организација, тзв. цивилног сектора, и бројних паралелних и алтернативних организација, припремљених за деловање после тачке преокрета и обарања режима. Уз њих су на сцену ступиле „едуковане“ и „утрениране“ групе и појединци, стипендисти различитих фондација, ђаци разних колеџа и (не)угледних универзитета, полазници специјалних курсева. Све их је „очински“ обједињавала чврста и искусна спољашња „рука из сенке“. Били су то одабрани припадници будуће политичке елите, људи спремљени за ванредно стање и кризне штабове. Коста Чавошки их је, по узору на негдашње османлије, назвао *досманлијима*.³⁴

34 О томе: Чавошки Коста, *Сага о досманлијама*, глава „Реч унапред“, стр. 7,

У том смислу, одиста се догодио пад једних и успон других, кружно померење елите власти у драматизованим плуралним, тј. вишепартијским условима. Социјалисте, који су се обрели на низвластици (успели израз Светозара Стојановића), заменили су разноимени продемократски реформатори, „ослободилачки“ неолиберали, тржишни фундаменталисти,³⁵ љутити антикомунисти, посткомунисти и постсоцијалисти, укратко: *политички постисти* и *постпостисти!* Места на фронту борбених антизападњака заузели су освежени и, такође, борбени западњаци. Наводне ауторитаристе су сузбили продемократе. Једна номенклатура елите моћи се, за извесно време, опростила од свог моћничког положаја, да би је заменила друга групација са истоветним олигархијским амбицијама.

Кружење елита у рђавој историји Србије се наставило са новим неизвесностима. Највећа од њих тицала се нараслих неодумица око тога да ли се ишта уистину променило, или се само спретно преобликовало и маскирало, уз задржавање суштински истих регресивних друштвених тенденција? Можда потпунији одговор на ту недоумциу може да пружи треће становиште, или теза да се у Србији током и после октобарског преокрета 2000. артимишно и уједно догодила и репродукција и циркулација елита.

г) Српски политички карусел

У нешто дужем раздобљу, у последње три деценије у Србији се, према мерилу испољене снаге и утицаја скупних и појединачних политичких актера, могу разазнати три јасно дефинисана репродуктивна и циркулациона периода, уз више фаза и етапа:

- 1) Први је, свакако, непосредно посттитоистички (1980-1987), без општеуважене и доминантне политичке фигуре, изузев породице Стамболић и Ивице Стамболића;

Орфеус, Нови Сад, 2002.

35 Видети: Голубовић Загорка, *Поуке и дилеме минулог века. Филозофско-антрополошка размишљања о главним идејама нашег времена*, глава „Либерална теорија грађанства и неолиберална доткринна ‘тржишног фундаментализма’“, стр. 83-111, „Филип Вишњић“, Београд, 2006.

- 2) други се односи на раздобље 1987-2000. које је у целини обележила владавина Слободана Милошевић, активизам Војислава Шешеља и опозиција Вука Драшковића;
- 3) трећи период обухвата постмилошевићевско време, или раздобље ДОС-а и пост-ДОС-а (2000-2010), са три истакнута политичара: Зораном Ђинђићем, Војиславом Коштуницом и Борисом Тадићем.

Све поменуте личности створиле су бројне симпатизере и гласаче у бирачком телу, и, посебно, лојалне партијске следбенике који су, распоређени на утицајне и извршне положаје, чинили политичку елиту поменутих раздобља, фаза и етапа. Уз *стамболићевце*, *милошевићевце*, *шешељевце*, *ђинђићевце* и остале *пост/досовце*, по константном идеолошком утицају и политичком значају могу се поменути још само сива еминенција интелектуалног и политичког живота у Србији - Добрица Ћосић и морални узор патријарх Павле.

Сва три периода су разграничена преливним догађајима, покретима противпокретима и преокретима, у виду предигри и међуигри, тачније речено премисама *међувласти* и *међувладе* „ранијих“ и „каснијих“ актера. Ма колико испољавали уверење о сопственој незамењљивости и дуговечности у политици, ти актери су, опет, после краћег предаха, у новим играма и међуиграма и сами застаревали и постајали део политичке прошлости. Отимање о власт, смена управљача, постављања функционера, прераспоређивање чланова номенклатуре, иницијације и промоције нових лидера, све то је имало карактер *елитизације* и *деелитизације* нове и старе елите моћи.

У невеселом српском политичком каруселу једни су смењивали друге, да би и сами били смењени, најчешће „издани“ и напуштани од најближих сарадника. У протоплуралном периоду промене политичког персонала на врху имале су грубе, каткада и бруталне форме, тако да је тешко рећи да је на делу било уобичајно еволутивно елитизовање. Увек је неко био на врху, у том погледу није било вакуума, али се углавном радило о различитим људима, предводницима или заступницима разних интересних група. Политичка моћ је

континуирано постојала у диконтинуираним видовима елите власти.³⁶

Обнова вишепартизма у Србији није текла глатко и равномерно.³⁷ Очито да је сваком од назначених периода скорије прошлости Србије и Југославије припадала саобразна политичка елита (контраелита и квазиелита?). Поновимо да је у том погледу некадашања Југославија, ипак, била посебан случају у свету европског комунизма. У њој се, наиме, нису истовремено догодиле геополитичке и геоекономске промене какве су задесиле друге источноевропске земље. Или, обрнуто: у Србији и Југославији се догодило оно што се није догодило другима. Није реч само о деструкцији државе, тј. транзиту, него и о природи и врстама кључних актера (гео) политичке динамике. Југославија и Србија су биле земље померене у времену, изненада затурене у хронополитичком дефициту; асинхроне у односу на магистрална континентална дешавања. Одатле се хронополитички поремећај, посуновраћење и разарање државе у отвореном сецесионом рату, може протумачити као одиста јединствен европски догађај.

д) Закасниели дисиденти

Титоистичке елите, елите посттитоизма, сецесионе и интегралистичке елите транзита, као и елите транзиције, све заједно у историјском континууму контингентне историје, творе слику помањкања веродостојног вођства, манљиве и рђаве политике у Југославији, Србији као Југославији и, на послетку, само Србији.

Можемо се, најзад, запитати зашто доказани дисиденти Титове епохе нису преузели политичку одговорност и власт у времену раног посттитоизма?³⁸ Одговор је једноставан: пр-

36 Консултовати књигу са обиљем сликовитих примера из политичког живота и скорије историје Србије, који спадају у егзотични домен политичке антропологије: Ђукић Славољуб, *Политичко гробље*, Службени гласник, Београд, 2010.

37 О томе: Вукомановић Дијана, *Обнова партијског плурализма у Србији крајем 20. века*, глава „Партијски плурализам у Србији“, стр. 103-163, Институт за политичке студије, Београд, 2010.

38 Постоје аутори који тврде да у Југославији и Србији, заправо, ни у једном часу, нису деловали дисиденти, бар не у типичном источноевропском, тј. средњеевропском смислу. Видети: Малешевић Сениша, „Од органских законодаваца до органицистичких тумача: интелектуалци у Југославији и постјугословенским државама“, *Реч*, јун 2003, бр. 70, стр. 33.

ва фаза посттитоистичког периода није била противтитоистичка већ протититоистичка, стога у умовима републичких естаблишмента „опозиционари“ још увек нису престали да буду антититоистички дисиденти, иако су се сусрели са предзнацима друштвене и политичке рехабилитације.

Одиста, антититоистички дисиденти су мало где Југославији одмах преузели власт. То се, додуше, само делимично догодило у Словенији у којој су комунисти, пре него што су предали власт опозицији, омогућили сецесију, и у Хрватској са Фрањом Туђманом и ХДЗ-ом, који су успоставили ефективну власт само на једном делу републичке територије.³⁹ Слично се десило и у троделно растрзаној БиХ, са Алијом Изетбеговићем и СДА-ом, која је после дефектних избора, на којима нису учествовали Срби, преузела власт само на реално запоседнутим деловима дотадашњег републичког простора.

Као и увек, Србија је била посебан случај. У Србији је, наиме, 1987. године извршен партијски пуч, у коме је организованији и енергичнији део номенклатуре збијене око Слободана Милошевића поразио други део успаваних и неодлучних политичара расутих око Ивице Стамболића.⁴⁰ Радикални импулс енергије промене, инициран кризом на Косову и Метохији, апсорбовао је спремнији и одлучнији део партијског апарата, тако да су се дотадашњи антититоистички дисиденти нашли у неочекиваном положају опредељења „за Слобу или против њега?“⁴¹ Опредељивање није текло само

39 Без увиђања и разумевања свих неопходних чињеница, о томе пишу: Павковић Александар, Радан Петар, *Стварање нових држава. Теорија и пракса отцепљења*, глава „Вишеструка отцепљења и распада државе: СССР и Југославија“, поглавље „Од дисидентског преузимања власти до отцепљења: Словенија и Хрватска“, стр. 222-224, Службени гласник, Београд, 2008.

40 О том, по много чему пресудном догађају у новјој српској историји, видети: *Осма седница ЦК СКС – двадесет година после*, зборник радова са истоименог научног скупа одржаног у Београду, 24. септембра 2007, теоријски часопис „Смисао“ - Удружење „Слобода“, Београд, 2009; затим, *Осма седница ЦК СК Србије – нулта тачка „народног покрета“*, приредили Славиша Лекић, Зоран Павић, Службени гласник, Београд, 2007; такође, *Слободан Милошевић: пут ка власти. Осма седница ЦК СКС*, зборник радова са научног скупа одржаног у Београду 21. и 22. септембра 2007, уредници Момчило Павловић, Дејан Јовић, Владимир Петровић, Институт за савремену историју – Центар за проучавање европског суседства Универзитета Стирлинг, Београд - Стирлинг, 2008.

41 Видети: Чавошки Коста, *Слоба против Слободе*, Досије, Београд, 1991.

на протоплуралној матирици слободног бирања идеја и идеологија, те интелектуланих група, покрета и партија, него и око давања подршке и привржености личности у успону и партији која је у том часу, уз велика очекивања, презуела власт у још увек унутарјугословенској Србији.⁴²

Диверсификацији и рокадама политичке елите, у магновењу партијског преокрета, и у дужем протоплуралном периоду који је уследио у Србији, допринели су некадашњи критичари самоуправних застрањивања и грешака у националној политици. Проблемски гледано, у генерисању дисидентског става доминирала су три мотива:

- 1) критика концепта политичког вођства, апсолутне, тј. диктаторске власти Јосипа Броза Тита и теоријског монопола Едварда Кардеља;
- 2) политичко отуђење и стварање раслојеног друштва класних разлика, уз издвајање нове класе партократа;
- 3) инфериорни уставни положај троделне Србије и уступци другим републикама, као и зависна и рђава политика српског руководства према Косову и Метохији.

Теоријска платформа критике набројаних појава налазила се у праксис филозофији, „социјализма са људским лицем“, али и у „новој левици“, неотроцкизму, Ђиласовској осуди „нове класе“,⁴³ либертерству српске социјалдемократије (од Светозара Марковића до Димитрија Туцовића), неусахлој традицији либерализма, анархосиндикализму, итд. Уз ретке изузетке, дисиденти су углавном били левичари, па је и коренита „критика свега постојећег“ у систему била „унутрашња“ и нефундаментална. Систем није одбациван ради комплетне промене, већ је критикован ради усавршавања и побољшавања. Мето критике су били етатизам, бирократизам и технократија, уз друге облике отуђења власти.

Да би се разумело тадашње стање и његове данашење реминисценције, потребно је имати у виду да су актери који

42 О томе: Прибићевић Огњен, *Власт и опозиција у Србији*, глава „Узроци српског ‘изузетка’ - разлози политичке доминације Социјалистичке партије Србије“, стр. 13-34, Радио Б 92, Београд, 1997.

43 Видети светски познато дело Милована Ђиласа, *Нова класа*, посебно поглавље „Нова класа“, стр. 41-71, Народна књига, Београд, 1990.

у осуђивали поредак у целини и тежили његовом свргавању, како је у самом поретку упозоравано, били из „недотучених остатака грађанске класе“, антикомунистичких црквених кругова и редова тзв. непријатељске емиграције, тј. „поражених контрареволуционарних снага“ из времена Другог светског рата. Они су у малочему имали додирне тачке са левичарским дисидентима. Штавише, и њих су третирали као нешто уљуднији део „црвене банде“.

Милошевић је био изданак партијског естаблишмента који је, под утицајем супруге, био неповерљив и дистанциран према истакнутим српским интелектуалцима из групе „Праксис“. Окупљена у неколико посвећених кружока „Света породица“ критички оријентисаних филозофа и социолога прећи ће у Милошевићевом раздобљу дуг и трновит пут, од безрезервне подршке до радикалне осуде његове политике. Неравномерно, додуше, неки ће од почетног одушевљења и заноса доспети до дубоког разочарања због изневеравања очекивања, док ће други, отпочетка неодушевљени и сумњичави, само појачати своје оспоравање и одбијање Милошевићевих замисли преуређења Србије и Југославије. Иако престарели, понеки од њих су утишаних гласова још увек на политичкој и јавној сцени.

Тек са Милошевићевим падом са власти у Србији 2000., са дванаест и више година закашњења, „Света породица“ и њени политички, интелектуални и биолошки наследници преузеће управљање земље у своје руке. То ће, најзад, учинити *политички интелектуалци*, васпитани у три духовна центра отпора титоизму: САНУ, Филозофском и Правном факултету у Београду.⁴⁴

Нова елита на самом врху моћи представљаће различите политичке профиле и визије Србије у постјугословенском времену, после Тита и Милошевића. То време је, међутим, само на изглед било „њихово време“, јер су у међувремену поражени пројугословенски српски интегрализам и просрпски интегрizam маргинализовани и неутралисани „визијама“ и „визионарима“ Србије у 21. веку. Нови светоназор претпо-

44 О томе: Кнежевић Милош, „Филозофија као политичка судбина. Српска филозофија или филозофија у Србији“, *Филозофија и друштво*, стр. 253-278, бр. XXV, Универзитет у Београду, Институт за друштвену теорију, Београд, 2004.

стављао је „искрену“ и „потпуну“ сарадљивост Србије са Западом и њену пуну евроатлантску преоријентацију.

Мало је запажено да се самоокривљујуће тумачење српског положаја међу „реформаторима“ и евроатлантистима заједнички налази на једном луцидном схватању моћи које је покушао да домисли, а онда и објасани амерички економиста Џон Кенет Галбрајт. Он је, наиме, установио постојање три типа друштвене моћи: кондигне, компензационе и кондиционе. Први тип је, свакако, најзанимљивији јер се у многоме односи на савремену ситуацију у Србији. Галбрајт је, наиме, у потрази за решењем, дословно измислио ново одређење. По њему, кондигна моћ постиже: „потчињавање или послушност способношћу да појединцу или скупини намеће алтернативу за оно што они стварно желе и то алтернативу која је довољно неугодна и болна да се они одрекну онога што су жељели. Појам ‘кондиган’ има призвук кажњавања и дојам што га ствара тај призвук потпуно је исправан.”⁴⁵

Али, и поред тога што је пристала да преузме сваљену кривицу и претрпи примерну казну, ни нова елита моћи није растерећена бремена противречности које јој угрожава положај и опстанак. Највећа од свих је територијално ампутирано и окупирано Косово и Метохија, које је у евроамеричком добитном аранжману прогласило независност од губитне Србије, а које највише подржавају вајни српски пријатељи и савезници. Та груба противречност, изопачена у геополитички антагонизам, биће големи камен спотицања у тежњама садашње политичке елите да се учврсти на власти у Србији, и истраје у наредним годинама, а како понеки очекују, и деценијама!?

5. Казнена, надокнађујућа и условна елита моћи

Постоктобарска транзициона елита је спочетка доминацију у Србији градила на оптимистичком типу *компензационе моћи*. Требало је што брже надокнадити мањкавости и отклонити слабости Милошевићевог раздобља. „Ново време“ није се осликавало само као различито, него и као битно

45 Детаљније: Галбрајт Џон Кенет, *Анатомија моћи*, глава „Анатомија моћи – кратки преглед“, стр. 10-12, Стварност, Загреб, 1983.

боље од „старог времена“. То се, пре свега, могло јер је маса незадовољних грађана која је преко главе претурила деценију сукоба и сиромашења, одиста била жељна бољег живота. Нова елита је требало само да изађе у сусрет хтењима масе и одради „посао“ напретка.

Компензацијом, или надокнадом, рачуна се на подвргавање и лојалност маса путем економског угађања и опскрбљивања. На идеолошком плану елита таквог типа моћи утиче на вољу маса и располаже њеном судбином посредством сталних и снажних обећања и наговештаја бољег живота. Потискивање и одустанак од изворних политичких становишта међу грађанима, нарочито уколико су она утицајна или близу већинских, надокнађује се економским средствима, подизањем стандарда и увећањем куповне моћи. Уколико се гратификација маса врши у развојном и просперитетном социоекономском амбијенту легитимност компензационе елите се учвршћује, а њена управљачка моћ јача. У Србији то, међутим, није случај.

Уколико се, пак, бољи живот обећава у условима продуктивне кризе, застоја и опадања, компензациона елита је у оскудици средстава приморана на све јачу демагогију и политичке манипулације. Финансијских извора за обећану награду и узвратну лојалност нема довољно, или у потпуности изостају. Одлагање обећане награде у околностима опадања се прикрива, чиме компензациона елита улази у фазу слабљења легитимитета. Економска речесија и социјална регресија на претходне кризне нивое приморава компензациону елиту на све веће позајмице капитала и задуживања ради исплата све сиромашнијих и све незадовољнијих грађана.

На изложеном месту у времену кризе се, међутим, рађа политекономски парадокс: компензациона елита не престаје да уверава грађане да без њених економских реформи и финансијских потхрањивања не би могли да преживе у отежаним условима, док се, с друге стране, у маси транзиционих губитника и сиромаша, делимично обликује малодушно уверење да је то одиста тако. Ствара се однос зависности масе према управљачкој елити, од које на полупразну кашикицу добија средства за преживљавање. Не увиђа се, наиме, да управо компензациона елита тог типа производи кризу, иако она ствара мњење да криза није и њено дело, покушавајући

дисперзијом кризне одговорности, али не и политичке власти, да је разреши. Но, за излазак из кризе управљачкој елити је потребно стално додавање финансијских средстава. Тако се у деградираним оквирима *просијачке економије* појачавају амбивалентна становишта: о неопходности, али и излишности такве врсте компензационе и непродуктивне елите моћи.

Политичка елита, међутим, функционише и на две друге матрице моћи. Користећи повлашћени трансмисиони и клијентски положај према геополитичким и геоекономским центрима, тек делимично кадра да удовољи потребама грађана, она посеже за *argumentum ad baculum* далеко грубље кондигне моћи. Реч је о „аргументима батине“, упозорењима и застрашивањима грађана, оним опасностима које прете од надмоћних чинилаца који држе у стегнутој „хашкој шаци“ Србију. У политичкој елити Србије се формирао слој хашких, бриселских и НАТО медијатора и презентера испостављених услова и ултиматума, чији је основи дискурзивни тоналитет убеђивање и утувљивање, упозоравање и застрашивање грађана.

Образац кондигне моћи је једноставан: грађани се застрашују могућим казнама уколико се „искрено и у потпуности“ не одрекну својих изворних убеђења. Политичка моћ се, дакле, у редовима институционалних и невладиних кондигних елита заснива на претњама казном због неодрекнутих ставова и непромењеног понашања транзиционих субјеката. Изградња и одржавање домаће *казнене елите* заснива се на политичким премисама бихејворијалне психологије и највидљивије је у спољнополитичкој стратегији „штапа и шаргарепе“, али и у отуђеном унутарполитичком синдрому „идентификовања са агресором“.

Најзад, у савременој политичкој елити Србије испољавају се и јаки знакови уверености њених припадника у реформи и транзицију на неолибералној матрици. Оваква самоувереност тзв. *кондициониране елите* је делимични резултат претходног *разуверавања*, тј. *преверавања* - преображаја идеолошких и политичких ставова, али и иницијалне убеђености у супериорност новог светоназора. Уколико је у првом случају реч о *преумљењу* старе у нову елиту, у другом је реч о политичкој технологији и *социјалном инжењерингу* њеног стварања. Строги услов за прве је одрицање од рани-

јих убеђења, док је за друге неопходан прекид памћења онога што им је, ионако, претходило и о чему не поседују изворна лична искуства. Кетмани и конвертити транзиције у променењем и деисторизованим условима заборављају на („своју“) прошлост, док је постмодерни јаничари у ушушканим транзиционим бисагама ни не памте, јер је нису учили па стога ни научили.

У Србији је, нарочито међу млађим политички мобилисаним људима и онима средње доби, распрострањен предпочени тип кондициониране елите која је, на изглед, спонтано, добровољно и саморазумљиво усвојила надмоћну идеологију и идеологију „Промене“. Групација *променашиа* је обучена и образована у завршници Милошевићеве владавине као *контраелита* или *паралелна елита*, али је на сцену масовно ступила тек после преокрета 2000. Она настоји да припадне свету глобализације и глобалног управљања и тако се и понаша. Понеки од њих већ су кооптирани и на раду у наднационалним, трансдржавним и макрорегионалним управљачким и експертским структурама, док већи део функционише у ужим националним оквирима.

Коруптивно, тј. кварежно својство њиховог статуса није лако видљиво јер је уденуто у структуру тзв. *меке моћи*. Будући да у биографској потки нема видљиве разуверености и разочарања, већ само ледене и самозагледане рационалности, изгледа као да је политички елитизам ове врсте природан и прихватљив. Исто тако, застрашујућа и казнена, те надокнађујућа и наградна компонента кондициониране елите скривене су у уверености у оно што се ради. Кондиционирана моћ се, међутим, гради на темељима уверења чије се порекло, образовање и циљеви, једноставно не пропитују јер се, углавном, подразумевају. Зато изгледа као да деловању тог типа кондициониране елите моћи у Србији нема повињавања и потчињавања спољашњем фактору (Хагу, Бриселу, Вашингтону, Берлину, Анкари, Сарајеву, Загребу...), јер се политички посао обавља добровољно, из убеђења, а не из присилно наметнутог погледа на свет.

б. Метанполитика кварежи: елите застоја и опадања

Судећи према политичким прокламацијама и официјелној реформској идеологији транзиција је требало да означи прелазак са горег на бољи друштвени поредак. Транзиција је, дакле, требало да омогући економски раст и друштвени развој, укратко - побољшање живота у складу са паролом. „Живети као сав нормалан свет!“ Тако се бар, међу гладнима и жеднима „нормалности“ (нормализовања и нормализма!), говорило и разглашавало пре и после октобарских промена 2000. године. Изречено је Велико обећање бољитка које, како ствари стоје, није испуњено.⁴⁶ Штавише, суморно стање у девастираној српској привреди, расточеној држави и пољупљаној култури, сведочи о крупном транзиционом по(д)бачају на граници историјског неуспеха.

Са друге стране, уколико се у анализу кризног стања укључе вредносни елементи, мерила потребног развоја и продуктивности, те доприноси и тековине, опште добро, национални и државни интереси, веродостојна елита на нивоу историјских потреба Србије, тешко се разазнаје, заправо, болно недостаје. У „испостираном“ боље речено испошћеном добу „постхеројизма“ и „постхуманизма“ видљив је, наиме, захтев за устоличењем „правих вредности“, узорним првачењем, „орјентирингом“ (налажењем и сналажењем) и вођством од угледа и поверења, па је отуда, поред свега реченог, врло чујан *ванај за елитама*. На распрострањену чежњу за успостављањем веродостојне елите у Србији, међутим, нема задовољавајућих одговора.

Интелектуалне недоречености и теоријске мањкавости у тумачењу изузетних друштвених слојева и група, те истакнутих појединаца очигледно одударају од изражене потребе тумачења сложене структуре друштва, и све отежанијег управљања савременим – архаичним и модерним - друштвеним токовима. То стога, што део управљачке класе себе, сасвим непримерено и недоказано, доживљава као већ

46 Видети: *Програм демократске опозиције Србије – за демократску Србију*, у коме већ на првој страни стоји „Грађани, наша победа на савезним изборима 2000. само је први корак ка главном циљу – демократизацији и економском препороду Србије.“ Издавач: Г 17 плус, иницијатор промена, Београд, јул 2000.

остварену елиту која, својим умишљеним самохвалишућим врлинама, обилато утажава друштвене потребе. У исто време, њихови опоненти из *контраелита* и *субелита* лишени су могућности да своје визије елитизовања Србије остваре, на било који начин. По мишљењу аутора овог текста то се дешава због тога што српско друштво није само у дубокој структурној кризи, него и стога што се на завршетку једне историјске епохе, поновимо, обрело у *раздобљу застоја и опадања*.

У кулминативним приликама кризе, заправо, „геополитичке катастрофе“, политичког клијентизма и социјалне декаденције политичари на власти, иако формирани и исказани испод нивоа друштвених и историјских потреба, настоје у складу са присвојеним могућностима, да надокнаде своју објективну безначајност. Они то чине промотивном медијском репресијом и неуморним уздицањем властитог значаја, преко свих граница разума и морала. У таквим околностима се тежиште стварног и претрајавајућег елитизма из сфере рђаве и безвредне политике помера ка далеко бољим и утешнијим сферама науке, религије, књижевности и уметности.

Иако је стварно *деелитизована политика* ипак не одустаје од борбе за признање изузете позиције. Од свакодневне одговорности изузети политичари теже да буду историјом осведочени као изузетни државници. Али, *волунтаристичка изузетост*, заправо системска повлашћеност није исто што и призната и уважавана *друштвена изузетност*. За мисију превладавања кризе потребна је делотворна визија и јаки ослонци у нацији и држави, а не позив и скривање иза оклоњеног имунитета пред недаћама историје. Историјске послове у Србији без визије, међутим, више не воде агилне вође него брзоплете пословође. На жалост, тако је свуда у политички технологизованој Европи Уније, у којој је политика претворена у „посао“, а како ствари стоје, и шире.

Отуда у замореним раздобљима друштвеног застоја и опадања, те масовног „бекства од политике“, које илустрије раширена изборна апстиненција, чемерна истина о деелитизацији и квазиелитама под пријемчивом кринком елита, најпре одзвања у какофоничној политици, док се проређе ни припадници веродостојне елите много лакше проналазе у областима изван ефемерне идеологије и политике. Одатле је, зарад тачнијих увида ко уистину припада а ко не припада

елитним слојевима, најпре потребно отклонити замајављућу идеолошку и политичку копрену. То није лако.

7. Слабљење евроамеричког примата

Декаденција је уживање у страху и неизвесности; успорење друштвених токова, застој и опадање, али још увек није пропаст друштва, бар не док оно траје.⁴⁷ Комунистички и посткомунистички идеолози ни у једном часу нису помишљали на декаденцију, сасвим супротно, и социјалистичка и либерална идеологија оптимистички су претпостављале непрестани раст и развој. Комунизам је рачунао на блиставо остварење, успостављање бескласног и неелитног друштва, а не на некакав посткомунизам после сопственог краха, и епохалну инверзију - повратак у капитализам. Револуционарна апокалиптика је била намењена свету капитализма.

Идеолози капитализма су, такође, радо предвиђали крај комунистичке ере, комунистичке реалполитике а тиме и утопије рајског друштва апсолутно изједначених и уједначених. Они су рачунали на инволуцију, тј. рестаурацију капитализма у земљама које су га напустиле. У међусобном оспоравању и политичкој борби, дочекали су одиста епохалну али изненађујућу промену. Суочили су се, наиме, са реалном могућношћу губитка глобалног примата у раздобљу у коме су донедавни супарници отпочели системске промене.

Упркос бројних *теорија кризе*, које су баштињене у оба теоријска склопа, опадање и назадовање се није признавало као трајно стање у историјској завршници, али се ривалска страна спорадично обележавала као декадентна. Сумња у ненадмашне врлине сопственог система је била одвише скуп и опасан идеолошки производ. Декаденција је, дабоме означавала замор и безперспективност, у сваком случају малодушност и слабост противника и непријатеља, предзнаке његовог можда блиског краја. Крај је, наравно, представљан као пораз једних и победа других, уз могућност фиксирања властите супериорности и планетарног првенства.

Пропашћу комунизма деведесетих година прошлог века, а онда и структурном кризом доминантног модела запад-

47 Видети, часопис *Дело*, темат „Декаденција“, приредио Дражен Катунарић, Београд, март – април, 1988.

ног капитализма крајем прве деценије наредног, схватања су се донекле ублажила и приближила. Фукујамину упрошћену и вулгарну идеју о *крају историје* на матрици неумитне дивергенције два света до пропасти једног од њих, заменила су разложнија становишта о *конвергенцији система*. Изнуђеним мерама државне интервенције услед краха Вол стрита, неолиберални капитализма је, у дугом вијугању од Адама Смита и Милтона Фридмана до Џона Мајнарда Кејнса, у Обаминој председничкој изведби почео да наликује рестаурисаном државном капитализму у Русији и мешовитом систему у Кини. Ипак, није реч о обнављању колективизма и етатизма на непримереном месту парадигматичне земље економског и политичког либерализма. Реч је о нечему знатно крупнијем и далекосежнијем: контингентној историји која у непредвидљивом кретању не признаје коначни тријумф чистих социјалних и политекономских модела.

Одатле се, усред компоновања нове слике света, указују *силе у успону* и, наспрам њих, *силе у опадању*. Ако у обнови мултиполаризма западна хемисфера губи глобални примат, онда и њена до недавно несумњива глобална надмоћ у вишеконтиненталној дисперзији сплашњава. Евроамерика је на геополитичкој епохалној разделници која се догађа ретко, свакако изван видокруга једне генерације, у временским циклусима које броје више деценија или векова. Знаци слабљења западног света очитују се у обе његове просторне и симболичке половине: у Сједињеним Америчким Државама и у западном делу Европе на коме се конфигурисала Европска унија. Евроамерика, као реални и симболички репрезент Запада је, дакле, у историјској и, рекло би се, цивилизацијској кризи која одише опадањем њене историјске улоге у свету.⁴⁸

Оно што важи за глобалну Евроамерику јачачно важи и за Стари континент и Балканско полуострво у његовом географском и геополитичком саставу.⁴⁹ Утиче ли предочени процес опадања глобалне моћи Запада на положај и стре-

48 На дубоке историјске и цивилизацијске корене кризе западног света указује филозоф Ђани Ватимо, у књизи *Нихилизам и еманципација. Етика, политика и право*, глава „Филозофија и пропадање Запада“, стр. 39-59, Адреса, Нови Сад, 2008.

49 О томе: Касторијадис Корнелијус, *Успон безначајности*, глава „Оронулоост Запада“, стр. 39-45, Уметничко друштво Градац, Чачак – Београд, 1999.

мљења житеља Балкана, посебно на локалне *балканске елите*, нарочито оне на неоправдано издељеном српском простору и у повређеној Србији? На том плану изгледа као да делује једна противречност. Слабљење западне моћи у глобалним оквирима истовремено је праћено њеним јачањем на балканском терену. Реч је неподударности историјских токова, извесном контратренду, настојању на „сређивању прилика“ у „сопственом дворишту“. „Тврђава Европа“ (Уније), наиме, утврђује спољашње границе своје континенталне територије у бојазни од евроазијских сила у успону.

Одатле се балканске регионалне политичке елите појављују у двострукој улози: с једне стране оне настоје да што више учврсте своје националне државе, док су, с друге стране, у подређеној улози ревносних преносилаца и извршилаца воље оних који дизајнирају Стари континент и Полуострво. Услед самозначајног надимања и пренаглашења објективно скромне улоге статиста у масовкама глобалне представе, те локалне елите нису кадре да спознају опште услове и обележја декаденције политичке структуре у коју желе да се укључе. Из раздешеног и обезнањеног положаја оне ни не желе да признају низлазни историјски тренд који ће им, по свему судећи, донети још многа (не)пријатна изненађења. Шавише, ретка критичка и скептичка становишта те врсте, *трансмилтерске елите* глобалног управљања склоне су да квалификују као облике „злобне свести“ према занавек супериорним актерима. Тако очито декадентна обележја епохе остају по страни овдашњих истраживања и тумачења.

*Уместо закључка:
суморно сазнање декаденције*

Тешко оболели, несвесним самозаваравањем, обично не признају безнадежно стање свог организма. У извесним случајевима свест о болести доприноси излечењу, у извесним не, већ делује обрнуто, изазива депресију и нихилизам, погоршава болест и доводи до фаталног исхода. Која ће терапија да буде примењена у великој мери зависи од предиспозиција оболелог. Предочена медицинска метафора, уз све условности довођења у везу биологије и социологије, тј. политикологије, ипак би могла да се примени на ритмич-

ни живот нација и држава. Уосталом, у обилатој историјској грађи могу се уочити аналогije живота царстава и живих бића. И за једне и за друге важе закони времена: рађања, раста, зрелости, старости и смрти.⁵⁰ Остареле и *оболеле државе* пре умиру! Чвршћи национални и државни организми метуза-лемски претрајавају.

Друштво које је изазвало судбину и прешло *hibris*; које је с оне стране насилних и вештачких граница изгубило своје сународнике и оставило их у енклавама; коме је агресијом отет и окупиран део државне територије; чији су природни ресурси упропашћени а начин производње не само умањен него и доведен у питање - јесте друштво у опадању. У историјским циклусима познати су примери друштава која су на концу свих пораза, губитака и лишавања исцрпела своју снагу, одиграла преузету улогу и, напokon, ишчезла са цивилизацијске сцене. У постмодерним временима такве катастрофе су, додуше, мање вероватне, мада уочене и доказане историјске фазе малаксалости и даље указују на кобну елиптику настајања и нестајања друштава, држава и нација.

Србија је очигледно исцрпљено, заморено и оштећено друштво, умањене трансформационе енергије и заустављеног развоја. Слабост Србије није резултат *ad hoc* геополитичких и геоекономских прилика у последњој декади или две, него нагомиланих недаћа у последњих стотинак година. Суморна ретроспектива једног века свакако не може да пружи убедљив алиби за савремене грешке и грешнике. Око тога не би требало очајавати, али би то вазда требало имати на уму. Све и да хоће, савремена Србија није кадра да одскочи од властите судбине у чијем терету су више деценија акумулиране тешкоће које се не могу савладати преко ноћи. Ипак, постоје бројне могућности превазилажења омамљености и летаргије. За то је потребно схватити заморну и успављујућу природу тренутка.

Продуктивна елита у непродуктивном друштву је очекивано малобројна и неутицајна. Главну реч, заправо, воде непродуктивни и контрапродуктивни слојеви, тачније речено „креативни деструктури“, паразити из спекулативног фи-

50 Видети: Фројнд Жилијен, *Авантуре Запада*, поглавље „Декаденција зачета у самом срцу живота“, стр. 11, Калеком, Београд, 1998.

нансијског сектора и „индустрије свести“. У условима застоја и опадања, као контратренд очекиваној паници и бунтовништву, шири се социјална апатија. Равнодушност и пасивност нижих друштвених слојева преливена је слатком кашом опуштања и забаве. У околностима свеопште пауперизације, блокираног развоја и безперспективности, натура се банални и нешкодљиви поглед на свет, као масовни ријалити шоу у големом забавном парку за вечито неодрасле и залуђене масе.⁵¹

Каква је, онда, елита која одушевљено учествује у *медиаократији* и *театроократији*? Можда режирана и инсценирана, редитељска и глумачка!? Изгледа као да је агонални карактер обележио финале српске транзиције. У земљи у којој сви статистички показатељи указују на болно назадовање ка деведесетим, само политичка и економска елита напредују, пре свега, у својим приходима и у „сарадњи са Хагом“, на „путу ка Европи“. Да ли је то довољно или не, неће просудити само Хаг и Брисел, него овдашње прилике у наредним годинама.

Литература

- Аврамовић Зоран, *Родомрси, (О једном делу српских политичара и интелектуалаца од 1990. до 2009.)*, Култура полиса - Графомаркетинг, Нови Сад, 2009.
- Анђелковић Драгомир, *Српски национални мазохизам. Од југословенства до евроатлантизма*, Алтера, Београд, 2008.
- Антонић Слободан, *Елита, грађанство и слаба држава*, Службени гласник, Београд, 2006.
- Антонић Слободан, *Срби и Евросрби*, Чигоја штампа, Београд, 2007.
- Антонић Слободан, *Културни рат у Србији*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
- Батаковић Душан и група аутора, *Нова историја српског народа*, Наш Дом, Београд - Лозана, 2000.

51 На овом месту потребно је присетити се значајне и видовите књиге социолога Ђуре Шушњића, Рибари људских душа. *Идеја манипулације и манипулација идејама*, посебно поглавља „Маса – република покорних дивова“, стр. 69-79, и „Индустрија забаве – варање чула као уживање“, стр. , 165-171, Младост, Београд, 1976.

- Беланчић Милорад, *Генеалогичка паланка. Основни појмови*, Народна књига – Откровење, Београд, 2009.
- Бенда Жилијен, *Издаја интелектуалаца*, Социјална мисао, Београд, 1996.
- Бодрожић Ђуро, *Национална држава*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008.
- Ботомор Томас, *Елите и друштво*, Седма сила, Београд, 1967.
- Брдар Милан, *Српска транзициона Илијада. Апорије демократског преображаја Србије у геополитичком контексту*, Стилос, Нови Сад, 2007.
- Видојевић Зоран, *Друштвени сукоби од класних до ратних*, Радничка штампа, Београд, 1993.
- Видојевић Зоран, *Транзиција, рестаурација и неотоолитаризам*, ИДН, Београд, 1997.
- Воларевић Срђан, *Извештај из земље Лотофага*, Друштво Српска крајина – Жагор, Београд, 2009.
- Вуковић Сава (Епископ Шумадијски), *Српски јерарси од деветог до двадестог века*, Евро – Београд, Унирекс – Подгорица, Каленић – Крагујевац, 1996.
- Вукомановић Дијана, *Обнова партијског плурализма у Србији крајем 20. века*, Институт за политичке студије, Београд, 2010.
- Голубовић Загорка, *Поуке и дилеме минулог века*, „Филип Вишњић“, Београд, 2006.
- Димитријевић Владимир, *Евроунијаћење*, Лио, Горњи Милановац, 2008.
- Ђилас Алекса, *Српско питање*, зборник, Политика, Београд, 1991.
- Ђилас Милован, *Нова класа*, Народна књига, Београд, 1990.
- Ђилас Милован, *Пад нове класе. Повест о саморазарању комунизма*, Новинско издавачка установа Службени лист СРЈ, Београд, 1994.
- Ђинђић Зоран, *Југославија као недовршена држава*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1988.
- Ђукић Славољуб, *Политичко гробље*, Службени гласник, Београд, 2010.
- Ђурић Живојин, Суботић Драган, *Српска десница у 20. веку. Преглед конзервативних политичких идеја и*

- покрета*, књига друга, Институт за политичке студије, Београд, 2006.
- Живот и дело српских научника*, I-VI, уредник Милоје Сарић, САНУ, 1996-2000.
- Жубранић Душан, *Марксизам и теорије елита*, Школска књига, Загреб, 1975.
- Јовановић Бојан, *Карактерологија Срба*, Научна књига, Београд, 1992.
- Кнежевић Милош, *Творци и тумачи*, ДКСГ, Београд, 1994.
- Кнежевић Милош, *Подељена моћ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2007.
- Кнежевић Милош, *Евроскептицизам. Где је Европа? III евроскептичких фрагмената*, Заслон, Београд, 2008.
- Калабић Радован, *Грофовска времена*, Независна издања, Београд, 2009.
- Калајић Драгош, *Европска идеологија*, ИКП „Никола Пашић“, Београд, 2004.
- Ковачевић Душан, *20 српских подела (Срби на Србе)*, НИИ, 2008.
- Константиновић Радомир, *Филозофија паланке*, Нолит, Београд, 1980.
- Коштуница Војислав, Чавошки Коста *Страначки плурализам или монизам. Обнова и затирање послератне опозиције*, Привредно-правни приручник, Београд, 1990.
- Лазић Младен, *Разарање друштва*, „Филип Вишњић“, Београд, 1994.
- Лаш Кристофер, *Побуна елита и издаја демократије*, Светови, Нови Сад, 1996.
- Ломпар Мило, *Моралистички фрагменти*, Нолит, Београд, 2009.
- Марковић Михајло, *Друштвена мисао на граници миленијума*, Службени лист СРЈ, Београд, 1999.
- Милосављевић Љубинко, *Путовање и смерови*, Универзитет у Нишу, Ниш, 2009.
- Милосављевић Петар, *Идеја југословенства и српска мисао*, Бесједа – Бања Лука, Ars libri – Београд, 2007.

- Митровић Љубиша, *Транзиција у периферни капитализам*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Mihels Robert, *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies od Modern Democrazy*, Collier Books, New York, 1962.
- Немањић Милош, *Један век српске стваралачке интелигенције (1820-1920)*, Идеа – Инститит за криминолошка и социолошка истраживања - Институт за политичке студије, Београд, 2001.
- Печујлић Мирослав, *Изазови транзиције. Нови свет и постсоцијалистичка друштва*, Правни факултет, Београд, 1997.
- Подунавац Милан, *Принцип грађанства и поредак политике*, ФПН, Београд, 1998.
- Пражић Александар, *Национално самоубиство*, Пешић и синови, Београд, 2009.
- Радојичић Мирјана, *Историја у кривом огледалу*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Савић Миле, *Политика филозофског дискурса*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2004.
- Самарцић Слободан, *Градња и разградња државе. Србија у суочењу са Европом од октобра 2000*, „Филип Вишњић“, Београд, 2008.
- Симић Перо, *Искушења српске елите. Документи о раду Српског културног клуба*, Службени гласник – „Филип Вишњић“, Београд, 2006.
- Стојановић Дубравка, *Србија и демократија – 1903-1914*, Београд, 2003.
- Суботић Драган, *Српска десница у 20. Веку*, Књига прва, Институт за политичке студије, Београд, 2004.
- Суботић Милан, *Срицање слободе. Студије о почецима либералне полтичке мисли у Србији 19. века*, Градина, ИФДТ, Ниш, 1992.
- Тадић Љубомир, *Наука о политици*, Рад, Београд, 1988.
- Трговчевић Љубинка, *Научници Србије и стварање југословенске државед 1914-1920*, Народна књига – Српска књижевна задруга, Београд, 1986.
- Чавошки Коста, *Тито – технологија власти*, Досије, Београд, 1990.

Чавошки Коста, *Слоба против Слободе*, Досије, Београд, 1991.

Чавошки Коста, *Сага о досманлијама*, Орфеус, Нови Сад, 2002.

Milos Knezevic

DE-ELITIZATION AND DECADENCE

Elites, Quasi-elites and Counter-elites of Unfinished Societal Transition

Summary

Extraordinary historical dynamics have led to a whole set of changes in the structure of this society on an unprecedented scale in a period lasting a few decades. The economic, political, ideological and cultural changes that have occurred in a very short period of time have manifested themselves through a series of upheavels that have transformed the very fabric of society. The features of the previous socio-economic formation have almost completely disappeared; Serbian society undergoing transition has still not found a prosperous balance. It is, in fact, in the position of a prolonged crisis that is expressing itself in all relevant fields of social life. One of the important dimensions of continued crisis is the non-existence of a socially responsible and historically confirmed leadership. Current society in Serbia, in fact, is manifesting a state characteristic of a society that has experienced socio-economic and political catastrophe. This simultaneously means that the discourse on realistic and potential elites in Serbia is conditioned by the meretricious fact of national and state decline. Genuine elites, i.e. elitization in different social segments is occurring unevenly in a decadent environment and clientistic atmosphere, in confusion with comparable pseudo and quasi-elitist recombination. Thus it is necessary to differentiate the forced ideological and political construction of power "elites" from the possibility of their authentic creation.

Key Words: elites, quasi-elites, sub-elites, elitization, de-elitization, transition, decadence, clientism